لــوړو زده کــړو وزارت

ننګرهـــار پــــوهـــنتون

عامه اداره او پالیسی پوهنځي

انـــکشاف مدیریت څـــــانګه

بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندې کولو یې آغیزې

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکې: زین نورین « نیازي »
لارښود استاد: پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

کال: ۱۴۰۲لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د لوی او سپیڅلي خداي تعالی په نامه!

لکه څرنګه چې د لیسانس دوره د یوې لیکنې په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو یې آغیزې) تر عنوان لاندې بشپړه کړې، نو په لومړي قدم کې له خپل قدرمن لاربښود استاد پوهندوی دوکتور فاروق جهان « مخلص » څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي څواک سربیره یې سپیڅلي مینه راسره شریکه کړه ګران استاد ته په راتلونکي کې د الله "ج" له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیسۍ پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړي کیدوونکې هلې ځلې کړي دي.

په دریم قدم کې له ګرانو او نازولو ملګرو څخه هم نړۍ مننه کوم چې تل یې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړي دي.

په درنښت

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د لیسانس دورې پای لیک مې خپل پلارجان او خوږې مورجانۍ ته ډالۍ کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني استادان مې دي، او تل یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګیزه یې راکړې او د خپلو تناکو اوخولو تویولو له امله یې د درس سربیره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدې ورونو او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکې او معنوې ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم، ورپسې خپلې میرمنې ته چې زما د پرمختګ په پار یې په ځان ډیرې ستونزې وګاللې او بیا د علم او پوهې ټولو مینوالو ته ډالۍ کوم.

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

د ننګرهار پوهنتون د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځي محصل محترم زین نورین « نیازي » چې مونوګراف موضوع يې (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو يې آغیزې) ده، د خپل توان،امکاناتو او استعداد مطابق په نوموړی موضوع کې مونوګراف په درسی حال کې تکمیل کړه. چې په نوموړی موضوع کې پدې وخت کې د موضوع اړونده کتابونه او ماخذونه ډیر محدود دي. د معزز محصل زین نورین « نیازِي » کورنۍ ته د مونوګراف د لیکلو او فراغت مبارکی وایم. او په آینده کې ورته د الله متعال څخه افغان ملت او دولت ته د مزید خدمت کولو توفیق غواړم.

په درنښت

پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

د عامه اداري او پالیسی پوهنځی استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ يې په ټوليزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتياوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولۍ يوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي.
حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشويقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخيستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزيابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کيږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ يو پيچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت يا تشکيل، د پريکړې نيولو پروسه، د عملي کولو ظرفيت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورينو ترمنځ اړيکې تر بحث لاندې نيول کيږي.
خدمات هغه پيژندل شوي کړني دي، چې د مشتريانو دضروورياتو د پوره کولو لپاره وړاندي کيږي، يا خدمات هغه کړني، ګټې يا رضايت دی چې د توليد د عرضې لپاره ترسره کيږي، يا هغه کړني دي چې د توليد د ليلام سره ارتباط ولري.
برېښنا يي حکومتولي د خدماتو پر ارايي باندې په مستقيم ډول سره اړيکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولۍ معيارونو ته د برېښنايي حکومتولی په مټ سره ورسيږي. ځکه برېښنايي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندي کولو اسانه لاري ورپه ګوته کوي. برېښنايي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډيره ګټوره او آغيزمنه ثابته شوي ده.
د برېښنايي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارايه کې شفافيت رامنځته کيږي، د وخت سپما رامنځته کيږي، ښاريانو خدمات پر مناسب وخت باندې سرته رسيږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفي اسانتياوي برابروي. د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرايه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاريانو او مشتريانو رضايت ترلاسه کيږي.
خلک د برېښنايي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنيت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظيفي ترسره کولو او پيداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رايي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره برېښنايي حکومتولي د وسايلو څخه استفاده کوي.
خلک اوس دي ته اړ نه دي چې د يو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سيسټم مخته يوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی يا بيروکراسی مخکينی سيسټم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات يې پيداکول او دزيات فساد لامل کيدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډيري چټکی سره د برېښنايي حکومتولی په لوري ګام ايښی دي او د زيات هلو ځلو څخه وروسته اوس د برېښنايي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چې د پخوانيو سيسټمونو په پرتله ډير ازښتمن او کاميابه دي. داسي نه چې اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د برېښنايي حکومتولی به برخه کي د لازياتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چې نور هم د خلکو او ښاريانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرايي په برخه کي اسانتياوي رامنځته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

لومړي فصل
د څېړنې کلیات

سریزه 1
د څیړنې ستونزه.. 2
د څیړنې موخه.. 2
څیرنیزه پوښتنه 2
د څیرنې فرضیه 2
د څیرنې اهمیت.. 2
د څیرنې میتودلوژي 3
تیرو لیکنو ته کتنه... 3

دوهم فصل

حکومتولي

د حکومتولی تعریفونه: 5
په حکومتداری کې آغیزمن فکتورونه: 7
ښه حکومتداري: 7
لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسي پېښې.. 8
بریښنایي حکومتولي 9
د بریښنایي حکومتولی تاریخچه 10
د بریښنایي حکومتولی جوړښت 10
د دولت او خلکو اړیکه: (Government to Citizen) یا (G2C) 10
د دولتي ادارو خپل منځي اړیکي (Government to Government) یا (G2G) 10
د دولتي ادارو او خصوصي سکتور اړیکي(Government to Business) یا (G2B)........... 11
د دولت او دولتي کارکوونکو اړیکي(Government to Employees) یا (G2E) 11
بریښنایي حکومتولی ته اړتیا... 11
د بریښنایي حکومتولی آغیزي 12
د بریښنایي حکومتولی سیاسي آغیزي 13
د بریښنایي حکومتولی اداري آغیزي.. 13
د بریښنایي حکومتولی اقتصادي آغیزي 14

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بریښنایي حکومتولی ټولنیزي آغیزي 14
څوک د بریښنایي حکومتولی څخه زیات اغیزمن کیږي 15
ښاریان.. 15
سیاسي اشخاص 15
دولت 15
عامه اداري 16
خدمات 16
ډیموکراسي 16

دریم فصل

د بریښنایي حکومتولي آغیزه د خدماتو پر ارایه

د بریښنایي حکومتولی آغیزه د خدماتو پر ارایه 17
د بریښنایي حکومتولي تطبیق.. 18
ټولنیز او سیاسي اثرات 18
خدمات 18
د خدماتو ډولونه.. 19
عامه خدمات.. 19
شخصي خدمات 19
ارایه: 21
د خدماتو آرایه 22
دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کیږي.. 23
د بریښنایي حکومتولی وسایل: 25
د بریښنایي حکومتولی لپاره باید څه وسي: 32
د بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو پر آرایي باندي:.. 33
الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته.. 33
ب: دولتي کړنو کي شفافیت.. 33
ج: معلوماتو ته آسانه لاسرسی 33
د: آرام.. 33
ر: د مصارفو کمښت.. 34
ز: چلنجي او په زړه پوري کار.. 34
ح: ګډ حکومت.. 34

(c) ketabton.com: The Digital Library

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه...34
ذ: د فساد نه شتون 34
ه: حساب کتاب درلودل...34
د بریښنایي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي: 35
اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول 35
دویم: ښه حکومتداري 35
دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ...35
اول: E-filling (بریښنایي ډول سره ډکول) 35
دوهم: د تولني یوځای والی..36
دریم: د بحران مدیریت...36
څلورم: بریښنایي رایه ورکوونه (e- voting) 36
بریښنایي حکومتولی داسي وسایل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتریانو 36
شپږم: اقتصادي معلومات...36
اووم: بریښنایي قانون جوړونه(E- rulemaking)..36
اتم: بریښنایي زده کړي(E- Learning) 36
نهم: د معلوماتو ګړندی پیداکوونه:..37
لسم: بریښنایي پیر اوپلور(E- sale) 37
یوولسم: بریښنایي بانکداري(E- Banking)..37
دوولسم:بریښنایي بیل(E-Billing)...37
افغانستان او برېښنایي حکومتولي...38
د برېښنایي حکومتولی په برخه کي ترسره شوي کارونه..38
ستونزې او خنډونه 40
مخابرات په افغانستان کې:...41
الف: لوړه بیه..42
ب: د مالیي اخیستل 42
ج: ټیټ کیفیت..42
د: انحصاری پانګه اچونه 42
پایله 43
وړاندیزونه...44
مأخذونه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي فصل
د څیړنې کلیات

سریزه

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په تولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي. خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کیږي، (Stanton) ، یا خدمات هغه کړني، ګټې یا رضایت دی چې د تولید د عرضي لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړني دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کې مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غیر مستقیم ډول سره دی د یو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کیدای شي ددي لپاره ده ته د ګټې مناسبه اندازه رسیږي او یا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول سره خدمت بلل کیږي ، خو خدمات د ځانګړتیا وو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنیو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ویشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځینو څخه یادونه وکړو.
بریښنا یي حکومتولي د خدماتو پر ارایي باندي په مستقیم ډول سره اړیکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولۍ معیارونو ته د بریښنایي حکومتولی په مټ سره ورسیږي. ځکه بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندي کولو اسانه لاري ورپه ګوته کوي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډیره ګټوره او آغیزمنه ثابته شوي ده. د بریښنایي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارایه کې شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کي کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کي مختلفي اسانتیاوي برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.
خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي. خلک اوس دي ته اړ نه دي چې د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی یا بیروکراسۍ مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څځه په استفاده اوس دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیستمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه

کوي په دي برخه کي ، بلکي د برېښنايي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرايي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

د څېړنې ستونزه

د زیاتي بیروکراسۍ شتون او د خدماتو کمزورتیا او ځنډ په زیاته کچه سره په اداراتو کې د خدماتو وړاندې کول یا ارایه کول سخت کړې دي، نو ومې غوښتل چي ځان ته معلومه کړم چي برېښنايي حکومتولي تر کومه حده د خدماتو د ارايې په برخه کې د بیروکراسۍ کمولو او د خدماتو د ارايې په برخه کي ځنډ له منځه وړي.

د څېړنې موخه

برېښنايي حکومتولی په اداراتو کي د خدماتو پرارايې باندی مثبتې آغیزي لري، او برېښنايې حکومتولې د خلکو په ژوند کي ډیري آسانتیاوې رامنځته کړې دي. د دي موضوع پر مټ د خدماتو په ارایه کي شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کي کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کي مختلفي اسانتیاوي برابروي. د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.

څېرنیزه پوښتنه

برېښنايي حکومتولي د خدماتو پر ارايې باندي کوم تاثیرات لري او دا تاثیرات د برېښنايي حکومتولی په برخه کي څومره ګټور دې ؟

د څېرني فرضیه

دا سي فکر کیږي چي د برېښنايي حکومتولی په کار اچول د ادارو د خدماتو په وړاندې کولو د فعالیتونو پر چټکتیا او موثریت او مثمریت باندي مثبت تاثیر اچولی شي او تر زیاته حده د فساد مخنیوی کیدلای شي.

د څېرني اهمیت

د دي موضوع په واسطه د برېښنايي حکومتولی تاثیرات په یوه اداره کي د خدماتو پر وړاندې کولو باندې معلومیږي او همدارنګه په دولتي ادارو کي د برېښنايي حکومتولی څخه د استفادي ګټي معلومیږي ، د برېښنايي حکومتولی لپاره د اداراتو ضرورتونه معلومیږي ، ترکومه حده ادارت عصری شوي دي او تر کومه حده پکښي د برېښنايي حکومتولی معیارونه پوره شوي دي.
د نوموړي موضوع په واسطه په ادارو کي د کړنو موثریت رامنځته کیږي ، د فساد مخنیوی کیږي او د خدماتو د چټکتیا باعث ګرځي.
د دي موضوع په واسطه زیاته بیروکراسي له منځه ځي او د کارونو په اسانتیا کي مهم رول لوبوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي عايداتو په راټولو کي زياته مرسته کوي او د دولت د پاليسيو په عملي کي زيات رغنده رول لري.
همدارنګه د دي موضوع په واسطه موږ کولای شو چي هغه ميتودونه يا لارې چارې معلومې کړو، چي په اوسنيو ادارو کې عملي شوي وي او هغه چي نه دي عملي شوي ، معلوم کړو.
په اداراتو کي د برېښناېي حکومتولی په ورانديې چي کوم خنډونه او موانع شته، معلوم کړو، او اوس مهال په اداراتو کي چي کوم عصري وسايلو يا ميتودونو څخه استفاده کيږي، معلوم کړو.
د نوموړي موضوع په واسطه کولای شو هغه ضرورتونه او اړتياوي مشخصي کړو چي د برېښنايي حکومتولی لپاره په ادارو کې د خدماتو د وړاندې کولو لپاره ورته ضرورت وي، او هغه چلينجونه چي د خدماتو په وړاندې کولو کي د برېښنايي حکومتولی مخه نيسي، راوباسو او هغه کړنې چي دولتي چارو د خنډ او ځنډ سره مخامخ کوي ، چي کومې حل لارې برېښنايي حکومتولې ورته لري، معلومې کړو.
داچي برېښنايي حکومتولې د زيات ارزښت څخه برخمنه ده، او اوس وخت کې زيات هيوادونه يا ټول هيوادونه ورڅخه استفاده کوي، نو ددې ارزښت پوهيدولو لپاره دا موضوع د زيات اهميت څخه برخمنه ده همدارنګه په دې موضوع کې د خدماتو پيژندل ، د خدمات اړايه او دا چې کوم موضوعات د برېښنايي حکومتولی د خدماتو پر اړايې باندې تاثير لري او د ادارو د خدماتو په کيفيت کې پرمختګ راولي، نو هغه موضوعات موږ ته معلوميږي.

د څېړني ميتودلوژي

په دې موضوع کې لکه څرنګه چي د برېښنايي حکومتولی تاثيرات په اداراتو کي د خدماتو پر وړاندې کولو باندې په نظر کې نيول شوې دې، نو دا چي دا موضوع کتابتوني ده چي پر اساس يې د مختلفو متنونو او کتابونو څخه استفاده شوې ، همدارنګه د مختلفو مقالو څخه چي په دې اړه وړاندې شوې دي، استفاده شوې ده او د مختلفو انټرنيټي ويبپاڼو څخه هم پکښې استفاده شوې ده.

تيرو ليکنو ته کتنه

1. E_ Governance for Improved Public Service Delivery. Raifia Naz. 2009

میتود: په نوموړی څیړنه کی د څیړونکی له خوا د Random Sampling میتود څخه کار اخیستل شوی دی چی ۱۰۰ کسانو څخه په پینځه ساحو کی د بریښنایی حکومتولی په واسطه د خدماتو د وړاندی کولو په اړه پوښتنی شوی وی. په نومړی مقاله کی بریښنایی حکومتولی اغیزی د خدماتو په اړایی باندی په دوو برخو ویشل شوی دی. اول - په خدماتو کی مثمریت : ۱- د اداری کړنو په اړه په صحی ډول سره ځواب ویل۲- پر وخت د معلوماتو رسول ۳- د غبرګون ځواب ویل ۴- ریښتنولې په خدماتو کې ۵- د خدماتو په ترسره کولو کې باور، او پوهه ۶- د رشوت د اندازې په کمولو کې د کمک او لاسته راوړنې ۷- د مصارفو د اندازې په کمولو کې تاثیراو رول درلودل ۸- په کړنو کې شفافیت ، ترڅو خلکو ته هر څه په ښه ډول واضح وي. دوهم- مؤثریت: ۱- د خدماتو په ترسره کولو کې د مصارفو کموالی ۲- دخدماتو په ترسره کولو کی دغوره لارو چارو څخه استفاده ۳- د زیاتی بیروکراسی په لمنځه وړلو کی رول ترسو کارونه په پوره روڼتیا او لګ وخت سره د کاغذ پرانی څخه جلا ترسره شی .

2. E_ Governance and Developing Countries . Michiel Backus. 2001

میتود: په دغه راپور کی چی موږ ته د بریښنایی حکومتولی په اړه معلومات راکوی چی د بریښنایی حکومتولی په تعریف سره شروع کوی . وروسته د بریښنایی حکومتولی ماډل او بیا دمختلفی مقالی او متنونو څخه استفاده کوی. د ټیکنالوژی نظریی ویل شوی دی او په دی برخه کی دوی د SWOT انالیزیس ترسره کړی ده د پرمختګ کوونکو هیوادونو او وروسته یی هغه ستیفونه ذکر کړی دی چی بریښنایی حکومتولی ته ورسیږی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریښنایی حکومتولی دخدماتو پر وړاندی کولو باندی لاندی تاثیرات لری :۱ – دخدماتو موډل : خلک به ددولتی خدماتو څخه په ښه توګه اغیزمن کیږی او خدماتو ته لاس رسی اسانه کیږی . ۲ - د سامان الاتو او توکو ضرورت : خلک چی هر سه وغواړی ان که د شپی او یا د ورزی کولای شی چی ترلاسه یی کړی . هغه که خرسول ، رانیول ، معلومات غوښتل او یا نور وی . ۳- بشریی سرچینی : دکارکوونکو په عصری ډول روزل ، دخدماتو په ښه ډول ترسره کولو لپاره د کارکوونکو چمتو کول ،او د کارکوونکو په واسطه د انترنیت له لاری دخدماتو رسول ، ۴- امنیت : په بریښنایی حکومتولی کی په زیاته توګه د کمپیوتری سیستم څخه استفاده کیږی ، نو ځکه دامنیت په برخه کی زیاته ونډه لری او کولای شی هر ډول امنیتی حملی په ښه توګه مدیریت او مخه یی ونیسی – ۵- د معلوماتو اسانتیا : دولت ته دیره اسانه خبره ده چی وکولای شی په ښه توګه تر خلکو پوری معلومات ورسوی او هم کولای شی چی د خلکو څخه معلومات په هوسا توګه لاسته راوړی .

3. Electronic Governance (E_ Governance) the committee of Ministers of the council of Europe. 2005

میتود: لکه څرنګه چی په دی مقالی کی مختلف متنونه دبریښنایی حکومتولی په واسطه د وزیرانو د کمیسیون په واسطه راخیستل شوی دی . نوځکه په دی څیړنه کی استفاده ترزیاته حده متنونو څخه شوی ده . نو دا څیړنه یوه کتابتونی یعنی مختلفی مقالی په کښی را اخیستل شوی دی، چی د مقالی په اخیر کی ذکر شوی دی . بریښنایی حکومتولی په دولتونو کی د خدماتو په برخه کی باید لاندی لاسته راوړنی ولری : ۱- دعامه سکتور دخدماتو قوی کول (چی سهم لرونکو جوابګویه وی). ۲- په عامه خدماتو کی د کیفیت دښه والی څخه رضایت ترلاسه کول تر څو د عامه رضایت برخمن و اوسی . ۳- باید عامه صلاحیتونه او واک لرونکی د معلوماتواو خدماتو په ترسره کولو کی د بریښنایی حکومتولی او الاتو څخه استفاده وکړی . ۴- باید په بریښنایی حکومتولی کی د خدماتو او معلوماتو پروسه معلومه وی چی چیری ،څوک او څنګه یی ترسره کوی ،یعنی خلک په دی پوه وی چی د عامه خدماتو څخه استفاده اسانه شوی . ۵- د عامه بریښنایی خدماتو جوړښت او ترتیب باید داسی وی ، چی د خلکو غوښتونکی ضروریات یی پوره کړی وی . ۶- دبریښنایی حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکی خدمات باید صحی ، منظم او په داسی بڼه وی چی عصری شکل ولری ، یعنی زاړه سیستمونه باید له منځه ولاړ شی او ځای یی نوی سیستمونه ونیسی . ۷- دبریښنایی حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندی کول باید دایمی او ډیره ساحه په بر کی ونیسی -. یعنی باید د یو خاص ، ځای او خلګو لپاره نه بلکی د زیاتو ساحو لپاره وړاندی کړل او ټول په مساویانه تو ګه باید ورڅخه برخمن شی

4. ضیاءالاسلام شیراني. په افغانستان کي بریښنايي حکومتولي. ۱۳۹۶

میتود: په دې څیړنه کې استفاده د زیاتو متنونو څخه شوې ده، ددې څیړنې میتود کتابتوني دی. او تر زیاته حده یې د بریښنايي حکومتولی تاثیرات پر خدماتو د مختلفو نورو مقالو څخه راخیستي دي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي لاندې تاثیرات لري: ۱- د وخت سپما: چي د ادارې او دولتي خدماتووړاندې کولو وخت سپما کوي. ۲- د روڼتیا تضمین : په ادارې چارو د شفافیت او کاغذ پرانې مخه نیسي. ۳- د دولتي مصارفو کموالی: کوم مصارف چي دولت پر کارکوونکو کوي ، زیات کارونه لږ خلک په لږ وخت کې ترسره کولای شي.۴- د بیروبار کموالی: په بریښنايي حکومتولی کې زیاتې چارې د انټرنیټ په واسطه ترسره کیږي، نو د زیات رفت آمد مخه نیسي. ۵- د فساد له منځه تګ: خلکو ته د دولت چارې په ښکاره ډول سره معلومیږی او خلک ورته لاسرسی په اسانی سره پیدا کوې، نو ځکه د زیات فساد مخه نیول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

حکومتولي

حکومتولۍ نوې کلمه نه ده، بلکې دا کلمه د پيړيو پيړيو راهيسې په سياسي مطالعاتو او د حکومتولی په مضمونو کې تر بحث او مطالعې لاندې نيول شوې ده، تاريخ په ګوته کوې چې د سترو تمدنونو پيل او جوړښت د حکومتولی سره تړلی دی. په لويديځ کې د هر چا تر مخه پلاتو يا افلاتون (Plato-BC-424) د حکومتولی بحث ته لاره هواره کړه. هغه په خپل کتاب (The republic) کې د باچا د مسؤليت او د باچاهی د بنې په اړه خبرې کړې دي.پلاتو وايي چې باچا بايد تکړه فيلسوف وي، نوموړی بايد په شفافه او هدفمنده توګه د هيواد چارې مخته يوسي. پلاتو د ټولنې نظم او ترتيب ته د باچا ځانګړې پاملرنه حتمي بولي. ددې کار لپاره بايد ځانګړی قانون رامنځته کړي، قوانين بايد په مؤثره توګه عملي شي، ترڅو له دې لارې په ټولنه کې ثبات، امن او ټيکاو رامنځته شي. د لويديځ سياسي جوړښت تر ډيره بريده د پلاتو د ذکر شوو اصولو او بنسټونو څخه د حکومتولی د رامنځته کولو لپاره کار اخيستی دی چې پيړۍ په پيړۍ يې خپل آغيزمن سير طی کړی دی. د لويديځي حکومتولی بنسټ ايښودونکې د پلاتو وروسته هابس ، جان لاک ، روسو او حتی د مارکس نظريې په کې تر سترګو کيږي.

دې مفکورينو وکولای شول چې د خپلو سياسي او فلسفي بحثونو په نتيجه کې د حکومتولی اساسي اصولو ته لاره پيدا کړي او هغه څه رامنځته کړي چې د حکومتولی ځانګړې دنده پرې نن ورځ راڅرخې. يوه خبره چې په تاريخي لحاظ د پورته مفکرينو ترمنځ شريکه ده، هغه داچې ښه حکومتولی د ډلييز يا ټولنيز فعاليت پايله ده، نه دا چې په انفرادي توګه ترسره کيدونکې عمل يا فعاليت وګڼل شي. د حکومتولی جوړښت کوم چې يوې ټولنې، ملت يا دولت خپل کړی دی، هغه د هغه ټولنې د اړتياو او ضرورت پر اساس ترسره شوی دی. کيدای شي حتی په يوه هيواد کې د حکومتولی جوړښت له يوه ولايت يا ټولنيز جوړښت څخه تر بل پورې توپير ولري. د حکومتولی جوړښت په دا وروستيو کې مخ پر پراخيدو دی. په ځانګړې توګه د حکومتولی کوم سيستم چې اوس په نړۍ کې مروج دی، دا سيستم د کرنې او صنعتي پر مختګ پر اساساتو ولاړ دی. کوم چې د رنسانس د دورې څخه راپيل شوی دی. په حقيقت کې د حکومتولی د ا نوی سيستم د رنسانس د دورې د زراعت او صنعت د پرمختګونو په اساساتو ولاړ دی. کوم چې د اتلسمې پيړۍ په دويمې نيمايي کې تر سترګو شو، په ځانګړي توګه کله چې د انګلستان (چارلس١٩٩١) د نوې عصر د حکومتولی بنسټونه رامنځته کړل. له دې وخت څخه دمخه د تمدنونو برخه د حکومتولی د نظام په جوړښت کې د ارزښت وړ ده، خو تر ځانګړې مطالعې لاندې نه ده نيول شوې. د جغرافيايي خنډونو له امله په پخوا زمانه کې د يوې سيمې د حکومتولی جوړښت او ترکيب په بله جغرافيه کې د احساس وړ نه وو. خو نن، د حکومتونو ترمنځ د جغرافيايي خنډونو په لمنځه تګ، د حکومتولی جوړښتونه يو له بل سره تړلي دي[1].

د حکومتولی تعريفونه:

په ساده ژبه حکومتولې د پريکړې نيول په معنا ده، او يا دا چې د هغې پروسې څخه عبارت ده، چې نيول شوې پريکړې پرې عملي کيږي. ډيرو پوهانو حکومتولې په مختلفو لارو تعريف کړې ده.

د حکومتولی د تعريف په اړه د علماوو او ټولنو نظريې:

[1] نورعلي. څرګند. د سيميزو حکومتونو اداره. دريم چاپ. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: نړیوال بانک(۱۹۹۲)

حکومتولي د صلاحیت ، کنټرول ، مدیریت او د حکومت د واک او کنټرول د پلي کولو یا عملی کولو څخه عبارت ده.

اوسبورن او ګیبلر(۱۹۹۲)

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوې، د کومو له مخې چې حکومت د مدنې ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.

لانډلي میلز او سیرګیلدن (۱۹۹۲)

حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي.

پادرینکا(۱۹۹۶)

وايي: (حکومتدارۍ د یو سیاسي جوړښت له دوامداره صلاحیت او د هغه له کړنو څخه بحث کوي، د کوم له مخې چې دا سیاسي جوړښت خپل قدرت یا صلاحیت عملي کوي).

فرانسیس فوکویاما(۲۰۱۳)

د حکومتدارۍ تعریف داسې کوي: حکومتدارۍ د حکومت د وړتیاوو څخه بحث کوي، چې له مخې یې قانوني لایحې جوړوي، او هغه عملي کوي. دارنګه خدمات عرضه کوي، پرته له دې، چې حکومت دیموکراتیک وي او که نه.

روټ (۱۹۹۱)

روټ د حکومتدارۍ لپاره خپل یو ځانګړی تعریف لري: حکومتدارۍ عبارت د یوې ادارې د هغه چاپیریال څخه ده، چې په هغه کې خلک(ولس) له یو بل او له حکومتي ادارو سره خبرې اترې او راکړه ورکړه وکړي.[2]

یو تر ټولو اسانه تعریف د حکومتدارۍ کیدای سي دا وي، چې حکومتدارۍ د هغه سیستم څخه عبارت ده، چې له مخې یې قوانین، مسودې، پروسې،صلاحیتونه، معیارونه، حقوق، مسولیتونه، قدرت او د لیډرشیف (مشرتابه) اړیکې له خلکو او اړونده ادارو سره نښلوي یا مطالعه کوي. حکومتدارۍ کیدای سي، په مختلفو بڼو تربحث لاندې ونیول سي: خصوصي سکتور حکومتدارۍ، نړیواله حکومتدارۍ، ملي حکومتدارۍ او سیمیزه حکومتدارۍ.

---

[2] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ.. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چي حکومتداري د پريکړو نيول او د هغو د عملي کولو څخه عبارت ده، نو له دې امله د حکومتدارۍ په مطالعه کې د ټولو هغو خواوو مطالعه لازمي ده، د پريکړې نيول په پروسه کې آغيز لرې او دارنګه په ټولو هغو جوړښتونو رسمي او يا غير رسمي هم بحث کول لازمي دي، چي د پريکړې نيولو د عملي کولو په پروسه اغيز لري.

په حکومتدارۍ کې آغيزمن فکتورونه:

په حکومتدارۍ کې حکومت د پريکړې نيولو په پروسه کې يو برخه يا جز دی، د نورو برخو ګډونوال د حکومتدارۍ د ښې يا اړوندې پريکړې سره توپير لري، د مثال په ډول په کليو او بانډو کې د حکومت څخه پرته کيدای شي، د مځکو لوی مالکان(خانان)، مذهبي مشران، د بزګرانو اتحاديې، بزګران، انجوز ، تحقيقاتي ادارې، بانکونه او سياسي ګړی کيدای شي د آغيزمنو برخو په توګه يادي شي. په ښارې يا لويو ښآرونو کې حالت لا زيات پيچلی کيږي. په ملي کچه د پورته ذکر شويو جوړښتونو يا کردارونو څخه ورهاخوا، رسنی نړيوالي ادارې يا کردارونه، مرستي ورکوونکي ادارې او دارنګه ګڼ شمير نور جوړښتنونه کيدای شي په نظر کې ونيول شي. چی کيدای شي د پريکړي نيولو په پروسه کې آغيز ولرې يا د پريکړې په عملي کيدلو کې کردار ولوبوې. د حکومت يا نظامي جوړوښتونو يا کردارونو پرته دا نور ټول جوړښتونه کيداي شي د مدني ټولنې په آډانه کې مطالعه شي. په ځينو هيوادونو کې د مدني ټولنو څخه پرته منظم جرمي ګروپونه ډلي کيدای سې د پريکړي نيولو په پروسه کې آغيزمن کردار ولرې، په ځانګړې توګه په لويو ښآرونو کې.

دارنګه رسمي دولتي جوړښتونه يا ادارې دي، چي د پريکړې په عملي کولو کې نيغ په نيغه آغيز لري. په ملي کچه غيرې رسمي د پريکړې نيولو جوړښتونه يا غيري رسمي سلاکاران يا مشاورين کيدای شي آغيزمن کردار ولوبوي، يا کيدای شي منظمي غيري قانوني ډلي، لکه د مځکو مافيا د پريکړي نيول پروسه تر آغيز لاندې راولي. پورته ذکر شوي پريکړې يا آغيزي د اداري فساد د موجودتيا بيلګې دي، چي په ګنو هيوادونو کې په ځانګړې توګه په افغانستان کې د حکومتدارۍ په هره برخه کې ترسترګو کيږي.

ښه حکومتداري:

ښه حکومتداري د ټاکل شويو موخو په آغيزمنه او مثمره توګه ترلاسه کولو ته وايي، په ښه حکومتدارۍ کې د صلاحيتونو د استعمال مشروعيت موجود وي او د ښې حکومتدارۍ له لارې د حکومت مشروعيت ورځ تر بلې غښتلی کيږي. څوګه چي حکومتداري د ژوند له هرې برخې سره اړخ لري، له دې امله د حکومتدارۍ د ښه والي او بد والي د معلوملو لپاره وسايل يا لارې سختې دي، چي په ټوليزه توګه پرې حکم وشي. خو کله چي د حکومتدارۍ په پايله کې لاندې لاسته راوړني يا فعاليتونه په سمه توګه ترسره شي، موږ ويلای شو، چي په ښه څکومتدارۍ رامنځته شوې ده.

1 - د هيواد ملي حيثيت ساتل
2 - د کورني امنيت ساتل او ټولنيز نظم ته لار هوارول
3 - د عامه خلکو د رفا او بهبود لپآره سياسي، ټولنيزي او اقتصادي تګلارې جوړول
4 - پورته ذکر شوي يا جوړې شوې تګلارې عملي کول، د هيواد دننه ټولو خلکو ته په متوازنه يا مساوې توګه خدمات وړاندې کول.
5 - د حکومتدارۍ د فعاليتونو د ترسره کولو لپاره د سرچينو برابرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه حکومتدارۍ د شفافیت ، حساب کتاب او مشارکت د ارونو د احترام په معنا ده. ښه حکومتدارۍ دارنګه موثره او متوازنه وي. ښه حکومتدارۍ د قانون حاکمیت رامنځته کوي. ښه حکومتدارۍ د دې ضمانت کوي، چې سیاسي، ټولنیزي او اقتصادي پریکړې د خلکو په خوښه او د ټولنیز رضایت پر بنسټ نیول کیږي. او د پریکړې نیول په پروسه کې د ټولو خلکو ږغ ته احترام کیږي، په ځانګړې توګه د اسیب پذیرو، غیرب او د بغل ته شوو یا حاشیې د ښکیلو کسانو د غږ احترام لازمي بولې.

لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسې پېښې[3]

1 - اقتصادي،
2 - سیاسي،
3 - اداري

لومړی مطلب : اقتصادي پېښې

اقتصادي حکومتدارۍ د هغو پریکړو د پروسو(تګلارو) په معنا ده، چې د هیواد په اقتصادي فعالیتونو آغیز لري او دارنګه ددې اقتصادي فعالیتونو اړیکه له نورو اقتصادي اړیکو او بنسټونو سره آغیزمنه کوي. دا حکومتدارۍ په ځانګړې توګه په متوازن پرمختګ، غربت او د ژوند کولو په معیار آغیز ښندې.

دوهم مطلب: سیاسي پېښې

سیاسي حکومتدارۍ عبارت د پریکړې نیولو د هغې پروسې څخه، چې په پایله کې یې پالیسی او تګلارې جوړیږي.

دریم مطلب اداري پېښې

اداري حکومتدارۍ د پالیسیو د عملي کیدا څخه عبارت ده.

نو ویلای شو، چې ښه حکومتدارۍ عبارت د هغه پروسو او تشکیلاتو څخه ده، چې سیاسي تګلارې ټاکي، او د ټولنې او اقتصاد ترمنځ اړیکې جوړوي.

د ښې حکومتدارۍ لپاره کلیدي ځانګړنې د سیاسي ارادې شتون او کارې ظرفیت وجود دی. سیاسي اراده د ښې حکومتدارۍ د فعالیتونو خپلول او په قصدي توګه د ښې حکومتدارۍ د ځانګړنو پاللو ته وایې. د کارې ظرفیتونو وجود هغه وخت رامنځته کیدای شي، چې مشرتابه یا لیډر شیف وکولای شي، چې سیاسي، بیوروکارتیک او نظامي جوړښتونه د ښې حکومتدارۍ په لورې منظم کړي. د حکومتدارۍ د ښه والي اندازه د هغې د کړنو یا فعالیتونو پر اساس ترسره کیږي. کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ لپاره سیاسي اراده شتون ونه لري، دولت نه شي کولای د هیواد په کچه د ښه حکومتداۍ رامنځته کړي، چې په وروسته پاته هیوادونو کې لکه بنګلدیش ، اندونیزیا او ګنو نورو هیوادونو کې یې مثالونه تر سترګو کیږي. ښه حکومتدارۍ د ولسوالکی سره نیغ په نیغه اړیکه نه لري، بلکې د دې پرځای د حکومتدارۍ اړیکه د حکومت د فعالیتونو سره نیغ په نیغه ده، چې آیا حکومت کولای شي ټاکل شوي موخې په موثره توګه ترلاسه کړي او که نه؟ د ښې حکومتدارۍ مثال کولای شو د سنګاپور د هیواد د ورکړو، چیرې نه یوازې سیاسي اراده د ښې حکومتدارۍ لپاره شتون لري، بلکې ددې ترڅنګ وړ ظرفیتونه د حکومت په کچه موجود دي، چې کولای شي په موثره او مثمره توګه عامه خدمات وړاندې

---

[3] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. کندهار. صص.۵۳-۵۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او ټاکل شوي موخې د هیواد په ګټه حاصل کړي. د بدې حکومتدارۍ تعریف له همدې ځایه کولای شو وضعه کړو، کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره سیاسي اراده موجوده نه وي او دارنګه اړین ظرفیتونه د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره په کاره وانه چول شي، موږ کولای شو، چې ووایو، چې په نوموړي هیواد یا دولت کې بده حکومتداري موجوده ده.

د بدې حکومتدارۍ شتون په هیوادونو کې د دولتونو د ماتیدا یا راپرځیدلو سبب کیدای شي. د سینګاپور د هیواد لومړي وزیر ګوچک ټونګ د سنګاپور د ښې حکومتدارۍ درې فکتورونه داسي په ګوته کړي دي: د حساب کتاب، شفافیت شتون، له اوږده مهاله ټولنیز مشارکت او بلاخره ټولنیز عدالت. په ښه حکومتداري کې پلانونه ، ستراتیژۍ او تګلارې د اوږدمهاله د پاره جوړیږي، نه داچي د لنډ مهاله لپاره د خلکو د خوشحاله کولو د پاره د لنډ مهاله پلانونو او تګلارو ته پاملرنه وشي.ددې لپاره چې دا کار ترسره شي، موږ د حکومت په سر کې د غښتلي لیډرشیف شتون ته اړتیا لرو، کوم چې باید روښانه لرلید یا ویژن ولري او روښانه او ښکاره راتلونکې ته سمه لار.

بریښنایي حکومتولي

په اوس مهال کې د کوم مهم فرست چې موږ ته د عصري عرتباطی او اطلاعاتي ټکنالوژۍ له کبله په لاس راغلی، هغه له دغې ټکنلوژۍ څخه په ښه حکومتولۍ کې کار اخیستل دي. د ټولنې د چارو په اداره کولو کې له همدې نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخیستل د بریښنایي حکومت رامنځته کولو لامل ګرځي. موږ د ټکنالوژۍ په واسطه کولی شو، د دولتونو سیستم داسې جوړ کوږ چي ټولو ته په اسانه د لاسرسي وړ او ځواب ویونکی وي. د دولتونو لپاره د ښې حکومتولی یو اړخ هم بریښنایي حکومتولي د حکومتونو لپاره د مدیریت او د چارو د تنظیم هغه نوې تګلاره ده چي له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره عملي کیږي. په اوسني عصر کې د مختلفو لاملونو له کبله دولتونه دې ته اړ شوي چي د ټولنې په اداره کولو کې له نویو لارو چارو کار واخلي. همدارنګه د ټولنې او خلکو هیلې هم له دولت څخه ورځ تر بلې تیازتیږي، دوی غواړي کارونه یې په دولتي ادارو کې پرته له ځنډه او په ښه توګه ترسره شي.

دوی نه غواړي په قطارونو کې د یوه لاسلیک په موخه ساعتونه ودریږي، دوی نه غواړي د یوه کوچني کار لپاره په ورځو وزغلي؛ نو ددې ټلو له پاره دولتونه اړ دي چي په خپله حکومتولي کې د نوي له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي او د هغې په مرسته د خپلو خلکو او ټولنې کارونه پرته له ځنډه په ښه توګه ترسره کړي. بریښنایي حکومتولي د دولتونو له لوري د هغو شرایطو برابرولو ته وایي چي له مخې یې دولتي ادارې د اوونی اووه ورځې، شپه او ورځ د خپلو خلکو په چوپړ کې وي. بریښنایي حکومتولي دې ته وایي چي حکومتونه، دولتي امورو ته د خلکو او مختلفو ټولنو لپاره د ساده او آسانه لاسرسي په موخه له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي. [4]

بریښنایي حکومتولي د حکومتولۍ هغه اړخ دی چي پرته له کومې واسطې خلکو ته یو شان خدمتونه وړاندې کړي. بریښنايي حکومتولي له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره خلکو ته د ښو خدماتو وړاندې کول او د دولت دننه بیا جوړوني ته وایي. بریښناني حکومت یوازې دا معنا نه ورکوي چي د هر مامور یا دولتي کارمند بر میز دې یو کمپیوتر ایښی وي، بلک بریښنایې حکومتولي موخې پالي، د دولتونو له لورې خلکو او ټولنې ته د امورو او چارو په ترسره کولو کې بنسټیز تغییرات غواړي. په یوه هیواد کې د نوې ټکنالوژۍ وده او د اطلاعاتو په برخه کې د خلکو او مختلفو ادارو د غووښتنو تغییر او زیاتوالی هغه څه دي چي دولتونه د بریښنایي حکومتولۍ لپاره اړ کوي. بریښنایې حکومتولي خلکو ته په لوړ کیفیت د خدمتونو وړاندي کولو کې ښه رول لزي او ډیرې آسانتاوې رامنځته ککوي. خلک کولی

[4] ضیاءالاسلام . شیراني . په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي.صص ۱-۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي یوازې په څو ساعتونو کې هغه څه ته لاس رسی و مومي چې پخوا به یې په ورځ یا په اوونیو انتظار ورته کاوه.

د بریښنايي حکومتولی تاریخچه

د بریښنايي حکومتولی یا (e-Gov) کلمه په ۱۹۹۰ په آخیرو کې رامنځته شوه، مګر په دولتوني سازمانونو کې د کمپیوټر ټکنالوژۍ استعمال بیا د کمپیوټر د تاریخچې د شروع ته رسیږي. یو تاریخي اثار چې د کریمیر په ناخه شخص د IT استعمال په دولت کې تر نامه لاندې جوړ کړی وو په ۱۹۷۰ کلونو کې چې دغه اثر د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په دولتي چارو کې څرګندوي. مګر اوسنی بریښنايي حکومتولي کلمه د دولت څخه دباندې استعمال باندې هم اطلاق کیږي او بحث کوي، لکه د ښآریانو ته د خدماتو وړاندې کول.

هغه پخوانۍ د بریښنايي حکومتولی کمپیوټري موضوعات لکه د آفیس استعمال او نور د اوسنیو څیړنو اړونده اوس نه دي، بلکې په اوس وخت کې د بریښنايي حکومتولی په اړه څیړنیز موضوغات یا داخل موضوعات لکه تصمیم نیونه، بریښنايي خدمات، دولتي او خصوصي خدماتي پروسې او نور داخل دي. لکه څرنګه چې د E-Commerce یا بریښنايي ډول سره تجارت رامنځته شو، همداشان بریښنایې حکومتولی هم د انټرنیټ په پرمختګ سره رامنځته او زیات استعمال شوه. خو بریښنايي حکومتولي یوازې په انټرنیت پورې نه ده تړلې ، په اوس وخت کی د بریښنايي حکومت ولي په برخه نوي نوښتونه راغلي چی د بریښنايي حکومتولي په واسطه اوسني ترسره کیدونکې خدمات یوازې ماسیوا د انټرنیټ څخه هم ترسره کیدای شي، لکه، د ډاټابیس استعمال، بریښنايي تذکیرې اونور.. د بریښنايي حکومتولی د پرمختګ یا په کار اچولو لپاره په اوسني وخت کې زیات کنفراسونه او اثار وړاندې شوي دي، چې ترڅو د بریښنايي حکومتولی ته پرمختګ او خپل خدمات آسانه کړي. مثال لکه G8 telecities and the association of municipalities conference او همدارنګه مختلف جورنالونه لکه د برقي حکومت د څیړني نړیوال جورنال (IJEGR) ، د بریښنايي حکومت جورنال(EOG) .

مختلفی سروي ګانې یا څیړنې د مختلفو نړیوالو څیړنیز مرکزونو او یا عالمانو په واسطه ترسره شوي دي، چی د بریښنايي حکومتولی تاثیرات د خدمات پر پرمختګ باندې وڅیړي. مختلف کتابونه او لیکچرونه د بریښنايي حکومتولی په اړه د مختلفو سازمانونو او انستیټونو په واسطه ترسره شوي دي،

د بریښنايي حکومتولی جوړښت

د ترسره شوو مطالعاتو له مخې د بریښنايي حکومتولی په برخه کې د لاندې څلورو برخو اړیکې مهمي دي. دا څلور برخې د بریښنايي حکومتولۍ هغه مهمي څلور ستنې ګڼل کیږي چې ټولې هغه اړیکې په کې رانغښتل شوې، چې د بریښنايي حکومت روح بلل کیږي. دا څلور برخې موږ ته ښیې چې د بریښنايي حکومتولی له لارې کومې برخې له خلکو سره اړیکې رامځته کوي.

د دولت او خلکو اړیکه: (Government to Citizen) یا (G2C)

په بریښنايي حکومتولی کې تر ټولو مهم او پراخ اړخ د دولت او خلکو ترمنځ متقابلې اړیکې دي. په دې برخه کې په الکترونیکي بڼه د خلکو څخه دولت اطلاعات ترلاسه کوي او بیرته په همدې طریقه خلکو ته د دولت له لوري خدمات وړاندې کیږي.

د دولتي ادارو خپل منځي اړیکي (Government to Government) یا (G2G)

په دې ډول تعامل او اړیکو کې هغه مختلفې ادارې چې اطلاعاتو ته اړتیا لري کولی شي د نورو دولتي ادارو سره له شته اطلاعاتو څخه ګټه واخلي او خلکو ته په سرعت سره خدمات وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي ادارو او خصوصي سکټور اړيکي(Government to Business) يا (G2B)
د دولت او خصوصي سکتور ترمنځ اړيکه هغه اړيکه ده چې د بريښنايي حکومتولۍ په برخه کې يې نظر نورو ته ډير پرمختګ کړی دی. په دې برخه کې د مالیي ورکړه، د اطلاعاتو ترلاسه کول، د مختلفو تسهيلاتو وړاندې کول او د جواز ترلاسه کولو لارې چارې، ټول هغه څه دي چې د دولتي ادارو او خصوصي سکتور د تعامل په برخه کې د پام وړ بلل کيږي.

د دولت او دولتي کارکوونکو اړيکې(Government to Employees) يا (G2E)
د کارکوونکي ضخصي معلومات او د دوتلي ادارو او کارکوونکو ترمنځ نور د اړيتا وړ معلوماتو تبادهله په دې برخه کې راتلی شي.

بريښنايي حکومتولی ته اړتيا

دا چې د وخت په تيريدو سره د انسنانو په فکرونو کې تغير رامنځته کيږي ، نو همدا شان د انسانانو په غوښتونو کې هم د وخت په تيريدو سره تغير رامنځته کيږي او د ټولني او دولت څخه غواړي چې کارونه په ډيره ښه بڼه او جلا بڼه چې د خلکو لپاره پکښې اسانتيا رامنځته شوې وي، ترسره کړي. نو حکومتونه اړدي چې خلکو لپاره خپل خدمات نور هم په ښه بڼه ترسره کړي ، نو ځکه دوی د بريښنايي حکومتولی څخه استفاده کوي. چې بريښنايي حکومتولي خلکو ته ددې چانس ورکوي چې د دولتي او همدارنګه د شخصي خدماتو څخه اسانه او موثره توګه استفاده وکړي او خپل مشکلات په اسانۍ سره تر دولت پوري ورسوي. دا چې ولي بايد يو دولت بريښنايي حکومتولي په ځان کې راولي يا په خپل دولت کې بريښنايي حکومتولي عملي کړي او يا هم کار ترې واخلي په لاندې ډول به بحث باندې وکړو:

۲۴/۷: د خدماتو موډل

سيستمونه بايد په نوې معيار سره برابر کړل شي، تر څو خلک په اونۍ کې اووه ورځې ، شپه او ورځ د دولتي خدماتو څخه ګټه واخلي. نو دولتونه اړدي چې د بريښنايي حکومتولي په واسطه خپل خدمات او معلومات خلکو ته په اوونۍ کې اووه ورځي د شپې او د ورځي وړاندې کړي، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. خلک چې کوم څه غواړي بايد په هغه وخت په اسانۍ سره ورته اماده وي، يعني که چيري يو ضروري کار د شپې په مابينځ کې هم يو چاته پيښ شي ، نو دولت بايد خپل خدمات آماده ورته ولري او د نوي بريښنايي سيستمونو او حکومتولی په واسطه دولت کولای شي، چې خپل دارنګه خدمات خپلو ښاريانو ته وړاندې کړي. مثال د ټليفون پر ځای د ا-ميل يا همدارنګه د مسينجر کارول او بايد لاسرسی ورته پر وخت باندې وشي. همداشان د فکس او فوسټ پرځای بايد د نوې سيستمونو څخه استفاده وشي ترڅو خلک ارتباطات په ښه شکل يو د بل سره ولري.

بشري سرچينې[5]

پخوانی ډول سره د بشري سرچينو روزل او يا هم د بشري سرچينو څخه د پخوا په توګه کاريګر کار اخيستل د عصري نړۍ خواهش نه دی او بايد کارمندانو ته په نوې بڼه روزنه او د اوسنيو بريښنايي آلاتو لکه انټرنيټ ، کمپيوټر او نور هغه آلات چې په دولتي يا اداري سطحه د کارمندانو لپاره ضروري وي ورکول ترڅو کارمندان خدمات په نوي او انلاين بڼه ترسره کړي. کارمندان بايد د نوي سامان آلاتو څخه راضي و اوسي او د خپلي وظيفي په جريان کې د کار په وخت کې استراحتمند و اوسي، او هغه پخواني

[5] مايکل بکاس. بريښنايي حکومتولي او پرمختيايي هيوادونه.صص. ۷-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آلات او عادتونه چي ده به د وظيفي په جريان کې ترسره کول بايد په نوي مواردو او وظيفوي کارونو او نورمونو باندي واوړي.

بشري قوه بايد خلکو ته خدمات په ډيره ښه او نوي بڼه ترسره کړي ترڅو مشتريان هم په دولتي او هم په شخصي سکتور کې ورڅخه راضي و اوسي. خپل کارکوونکي بايد IT په مهارتونو باندي سمبال او بريښنايي آلات ورپيژندل شوي وي. دولت بايد د شخصي سکتور سره په مقايسه کې ښه کاري قوه ولري ترڅو وکولای شي د نني انټرنيټي نړۍ غوښتنې او خواهشات ورپوره کړي.

امنيت

لکه څرنګه چي کمپيوټري سيستمونه د بهرني حملو په وړاندې حساس دي، دارنګه دولتونه هم خپلي ديرې کليدي کړنې(معلومات، پروسې، تبادلې) د انټرنيټ پر مټ ترسره کوي، نو هغه هم د بهرنيو حملو په وړاندې ډير حساس دي، او کيدلای شي چي د دوی معلومات په هوسا ډول سره هيک يا تر حملې لاندې راشي، چي دولت ته زيات تاوان او زيان رسولی شي، نو ددې لپاره ضروري ده چي دولت نوي ICT سره ځان بلد او د بريښنايي حکومتولی د نوي ابزارو او طريقو څخه ځان خبر او په ځان کې راولي. دا ساتنه د مختلفو ابزارو په وسيله تر سره کيدلای شي، لکه د ويروس ضد پروګرامونه، فايروال ګيټوې، د فاسورډ ټکنالوژي او نور امنيتي مواد چي کولای شي، دولتي معلومات حفظ کړي.

محروميت

هغه معلومات چي دولت يې خلکو ته ورکوي، چي د خلکو او تجارتونو په باره کې دي، کوم چي اکثريت وخت د کمپيوټري سيستمونو په واسطه خپريږي(ځيني وخت پر ورقو باندې هم ترتيب شوي وي). مګر کله داسي هم پيښيږي چي ځيني معلومات عامو خلکو ته ورکول تاوان لري، خلکو ته ضرر رسوي، نو دولت هغه معلومات پټ ساتي. دولت بايد د خلکو شخصي معلومات پټ وساتي، نو دغه معلومات بايد هغه دلې چي د دولت څخه جلا کار کوي بايد محرم شي، نو د معلوماتو د محروميت لپاره مختلفو دولتونو مختلف قوانين وضعه کړي دي، نو ددي معلومات لپاره دا ضروري چي دولت بريښنايي حکومتولي په ځان کې راولي او ګټه ترې واخلي.

IT ځانګه

د بريښنايي حکومتولی په عملي کولو سره دولتونه اړدې چي د IT خدماتو څخه استفاده زياته کړي، د IT د برخي پر مخ بيولو لپاره دولتونه اړ دي چي داسې سيستمونه په کار واچوي ، تر څو د IT پر مټ خپلي کړني ترسره کړي، سافټويرونه جوړ کړي، هارډوير نوي سيستمونه رامنځته کړي او نوي ساختمانونه رامنځته کړي.

د بريښنايي حکومتولی آغيزي

د بريښنايي حکومتولی ستراتيژيکي آغيزي او تاثيرات دا دي چي د ټولو ډلو لپاره که دولت دی، که خلک دي او که تجارتونه دي، غوارې حکومتداري ورته اسانه او تقويه کړي. د ICTs استعمال کولای شي چي دغه ټولي ډلې سره ونښلوي او ددوی کړنو ته پرمختګ ورکړي. د بريښنايي حکومتولی استعمال دا معنا لري، چي ښه حکومتداری ته وده او هڅونه کوي. ځکه د بريښنايي حکومتولی په واسطه موږ کولای شو چي ښه حکومتولي په اسانۍ سره راولو ، د بريښنايي حکومتولی آغيزه پر دولت او دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو باندې دغه ده ، ترڅو ښه حکومتولی ته لار پیدا کړي. ښه حکومتداري خو دا معنا چې د یو هیواد اقتصادي، اداري او سیاسي چاري په ښه ډول سره په ټولو برخو کې ملي او محلي سطحه ترسره شي. [6]

د برېښنايي حکومتولی سیاسي آغیزې

1 - خلک د دولت د کړنو څخه راضي وي

کومي کړني چي دولت د برېښنايي حکومتولی پر مټ ترسره کوي، نو خلک ورته په اسانۍ سره لاسرسی پیدا کوي. کوم خدمات چي دولت خلکو ته د انټرنیټ او نورو برېښنايي وسایلو په مرسته وړاندې کوي ، تر هغه چي خلک یې په خپل لاس یا د کاغذ پرانۍ په واسطه ترسره کوي، ډیر جلا او توپیر لرونکي دي، د برېښنايي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي کړني ډیري اسانه، ژر او پروخت ترسره کیږي. نو ځکه ورڅخه خلک راضي وي.

2 - په سیاسي پروسو کې د خلکو ونډه:

د برېښنايي حکومتولۍ په واسطه دولت کولای شي چي په سیاسي پروسو کې خلک ژر داخل او خلکو ته د تصمیم نیونې برخه ورکړي او یا یې د سیاسي جریاناتو څخه په لنډ وخت کې خبر کړي. مثال کله چي رفرنډوم کیږي، نو د برېښنايي وسایلو په مرسته کیدلای شي، چي په ډیره اسانۍ سره د زیاتو خلکو غوښتني وغوښتل او وکتل شي.

3 - په رایه ورکونه کې د خلکو پراخ او سانه ګډون

کله چي رایه ورکوونه د برېښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه ترسره کیږي، نو په لږ وخت کې زیات شمیر کسان کولای شي، چی بې له کوم تکلیف څخه رایه اچونه وکړي او د خپلو رایو نتیجي په دیرې اسانۍ سره ووینې.

د برېښنايي حکومتولۍ اداري آغیزې

1 - اداري خدماتو اسانتیا: کوم اداري خدمات چي د ادارو او کارمندانو له خوا څخه و خپلو مشتریانو یا ګډونوالو ته وړاندې کیږي ، د پخواني سیستمونو په پرتله د برېښنايي حکومتولی په واسطه په ډیره اسانۍ سره کولی شي چي ترسره یې کړي، د پخوانی پیچلي او مغلقو بیروکراتیکو کړنلارو پر ځای د نوو برېښنايي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي خدمات د مشترایانو او ښآریانو لپاره ډیري اسانتیاوې برابري کړي ترڅو خلک اداري مرحلي په ډیره اسانۍ سره پرته له ځنډه څخه خپل کار ترسره کړي. ډاټابیس سیسټم ، د برېښنايي تذکیرو ویش، د برېښنايي پاسپورټونو جوړول او نور هغه موضوعات دي چي اوس یې ښآریانو او عامه خلکو ته زیاتې اسانتیاوې برابري کړي دي.

2 - د کارکوونکو رضایت د خپلو وظیفو څخه: کومي وظیفي چي په پخوانیو سیستمونو باندې ترسره کیدلي چي اوس په عصري نړۍ کې د برېښنايي حکومتولی بر مټ ترسره کیږي، د کارمندانو د رضایت سبب شوي دي، چي پخوا وختونو کې د کاغذ او پوست په واسطه یو خبر تلی او راتلی ، خو اوس د ای-میل ، سایټونو او نورو شبکو په مرسته ترسره کیږي چي کارمندانو د خپلي وظیفي څخه رضایت ښیي.

3 - د کارمندانو ترمنځ د همکارۍ د کچي زیاتولی: د برېښنايي حکومتولۍ د وسایلو په واسطه په ادارو کې کارمندان کولای شي، چي په اسانۍ سره یو د بل سره اړیکه ټینګه کړي، چي د مختلفو برېښنايي

[6] د اروپا کنسیل. برېښنايي حکومتولی.صص. ۸-۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاتو لکه کمپیوټر، انټرنیټ، سایټونه، اپلیکیشنان لکه وټس آپ، ای- میل او نورو په واسطه. دوی د دې وسایلو پر مټ په ډیره اسانۍ او لږ وخت کې یو د بل سره اړیکه ټینګه وي، یو د بل معلوماتو څخه خبرېږي او یو د بل په کارونو کې مرسته او کمک کولای شي. نو ځکه د په یوه اداره کې د همکارانو ترمنځ په یوه اداره کې همکارۍ زیاته ترسترګو کیږي.

د برېښنایي حکومتولۍ اقتصادي آغیزې

1 - د مالیاتو په راټولولو کې اسانتیا:

په کومو لارو چې پرمخ وده هیوادونو کې مالیات راټولیږي ، ډیر داسي برېښي چې مشکلات او ستونزې پکښې کې وي، خو د نوی برېښنایي حکومتولۍ د ابزارو په واسطه دولتونه کولای شي مالیات پرته له کوم داخلي مشکل څخه په ډیره اسانۍ سره راټول کړي. د مالیاتو لپاره د ټولو مالیه ورکوونکو ثبت او راجستر، د ټولو لپاره د خاص ډاټابیس شتوالی، د بانکي اویزونو په مرسته سره د مالیاتو جمع کول هغه وسایل دي چې د دولت سره په اقتصادي برخه کې زیات کمک کوي.

2 - د برېښنایي حکومتولۍ په شتون کې د اقتصادی رکود کمزورتیا

دولتونه هغه وخت زیات د اقتصادي رکود سره مخ کیږي چې تر داخلي عایدو یې مصارف ډیر وي، نو د برېښنایي حکومتولۍ په مټ دولتونه کولای شي چې خپل ځان د اقتصادي رکود څخه وساتي.

3 - د سپما موجود والی

د برېښنایي حکومتولۍ په مرسته سره هرڅوک کولای شي، په خپلو مصارفو کې کموالی راولي، مثال که یو څوک د کتاب ویلو شوق لري، نو یو کتاب کیدای شي چې ۲۰۰ افغانۍ بیه ولري، اما هغه کتاب په PDF بڼه ده ته زیات اقتصادي تمامیدلای شي، یا مثال یو څوک بهر ته د زده کړې لپاره ځي، نو ورڅخه زیات مصارف کیږي ، نو د برېښنایي حکومتولۍ د ابزارو په مټ کولای شي چې انلاین زده کړه وکړي چې زیاته مؤثره او مثمره ورته تمامیدای شي، یا دولت ددې پرځای چې څوک د ارزیابۍ لپاره یوې پروژې ته واستوي ، هغه پروژه د انټرنیټ پر مټ په انلاین بڼه ګوري. نو ځکه په داسې حالت کې د برېښنایي حکومتولۍ ابزار او توکي د سپما په برخه کې زیات اقتصادي تمامیدلای شي.

د برېښنایي حکومتولۍ ټولنیزې آغیزې

برېښنایي حکومتولي خلک د اوسنیو معلوماتو څخه په ډیره ښه بڼه او ژر خبروي، د نړۍ په هر ګوټ چې خبر خپور شي خلک ورڅخه خبرېږي.همدارنګه خلکو ته د دوی په شخصي ژوند کې زیاتې اسانتیاوې برابروي، خلک کولای شي چې په انلاین بڼه خپل معلومات شریک او د نورو د حال څخه ځان خبرکړي، بې له کوم محدودیت څخه زده کړې وکړي، په ډیره اسانه توګه سره رایه ورکړي، د خپل ځان او راتلونکې په اړه تصمیم ونیسي، په دولتي او ټولنیزو مسایلو او تصمیم نیونو کې په پراخه توګه ګډون وکړي. ځکه د برېښنایي حکومتولۍ په واسطه ترسره کیدونکې خدمات ډیر ساده ، اسانه ، شفاف، حساب درلودونکي، موثره او مثمره دي، ترڅو ورڅخه په مکمل توګه ښاریان ، تجاران او نور عامه وکړي استفاده وکړي. پورته هغه اغیزې وې چې په یوه سیمه د برېښنایي حکومتولۍ په راتګ سره یې برېښنایي حکومتولۍ پر یوه هیواد باندې لري. تر څو هغه هیواد ته پرمختګ ورکړی او په نوی ICT ټکنالوژۍ سمبال هیواد ورڅخه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک د برېښنايي حکومتولی ځخه زيات اغيزمن کيږي

د برېښنايي حکومتولۍ څخه هغه ځوک آغيزمن کيږي چې غواړي برېښنايي حکومتولی په ځان کې راولي، او غواړی د برېښنايي حکومتولي د ابزارو څخه په استفاده وکړي. خو هغه هيوادونه چې د برېښنايي حکومتولۍ څخه استفاده کوي يا يې په ځان کې برېښنايي حکومتولۍ راوستلي ده، نو چې ځوک ورڅخه آغيزمن کيږي دا به په لاندې موضوع کې تربحث لاندې ونيسو. [7]

1. ښاريان
2. سياسي اشخاص
3. دولت
4. عامه اداري
5. خدمات
6. ديموکراسي.

ښاريان

چې په زياته توګه د برېښنايي حکومتولی څخه آغيزمن کيږي ، ځکه په برېښنايي حکومتولی کې زيات تينګار پر دې باندې شوی دی چې ښاريانو ته خدمات په ښه دول سره وړاندې شي هغه که د دولتي سکټور څخه وي او که د شخصي سکټور څخه وي. د ښاريانو لاسرسی و معلوماتو ته همدارنګه د ښاريانو لاسرسی د دولتي پروسو او تصميم نيونو ته هغه څه دي چې ښاريان د برېښنايي حکومتولی څخه آغيزمن شوي دي،يعني که برېښاني آلات نه وي، نو کيدالای شې چې ددې شيانو څخه محروم پاته شي.

سياسي اشخاص

دا هغه ځوک چې په دولت کې پراخه توګه سره برخه اخلي او د دولت په لوړو پوستونو کې قرار لري او د رايې اچوني او نورو طريقو څخه د خلکو ملاتړ د ځان کوي. سياسی اشخاص خپل نظر د برېښنايي حکومتولی په واسطه د تلويزيون ټولنيزي ميډيا او نورو الاتو په مرسته تر خلکو او ښاريانو پوري رسوي. دوی کولای شي چې خپل نظر په ډيري اسانی سره تر ښاريانو او دولت پوري ورسوي. برېښنايي حکومتولي دغو اشخاصو ته په ډيره ښه ښه سره د سياسي موخو په ترسره کولو کې کمک کوي.

دولت

دولت د برېښنايي حکومتولی په مټ د خپلو ښاريانو رضايت له ځانه سره لري. خلکو ته خدمات د برېښنايي حکومتولی د ابزارو لکه انټرنيټ، کمپيوټرونو ، ډاټابيسونو او نورو وسايلو پر مټ خپل خدمات خلکو ته وړاندې کوي. خلک اوس کولای شي چې دبرق بيل له تګ او تکليف څخه په اسانه او ارزانه توګه جمع کړي، اداري کارمندان کولای شي، خپل د وظيفي ځينی برخې په خپل د اوسيدو ځای کې په اسانی سره ترسره کړي، دولتونه د برېښنايي حکومتولی د شبکو WLAN او نورو له لاري په اسانی سره يو د بل سره تماس نيسي او خپلي سياسي موخي پالي. نو دولت د برېښنايي حکومتولی د خدماتو څخه په زياته اندازه استفاده کوي او د برېښنايي حکومتولی څخه په زياته توګه اغيزمن کيږي.

---

[7]ايرن. برېښنايي حکومتولي او برېښنايي حکومت.صص. ۱۳-۱۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه اداري

هغه ځایونه دي چي په زیاته توګه په ننۍ عصري نړۍ کي بریښنایي حکومتولۍ څخه استفاده کوي او خپلي اکثریت چاري د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو پر مټ ترسره کوي. عامه اداری خپل اداري خدمات د کمپیوټرونو ، انټرنیت ، شبکو او نیټورکونو او نورو ټولنیزو وسایلو په استعمال سره تر سره کوي. عامه اداري خلکو ته خدمات د شپه او ورځ په وړیا توګه د انټرنیټ پر مټ وړاندی کوي، اداری د خپلو همکارانو د همکارۍ ساتلو لپاره د بریښنایي حکومتولۍ د ابزاروڅخه استفاده کوي، ننی عصري کمپیوټري سیسټمونه په عامه ادارو کي ترسره کیږي ، د عامه ادارو کارکوونکي خپل میاشتنۍ معاش د بانکي سیسټمونو له لاري په هرځای کي ترلاسه کوي. عامه اداري په زیاته توګه د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمن کیږي. ځکه زیات بریښنایي ابزارو څخه چي کارونه ورته اسانه کوي، استفاده کوي.

خدمات

هغه څه دي چي د بریښنایي حکومتولۍ څخه زیات متأثره کیږي، ولي چي هر څوک په خپل کاروبار یا اداره کي کوښښ کوي چي خپل خدمات تر مشتریانو پوري په اسانه توګه سره ورسوي. نو بریښنایي حکومتولي ورته دا استانتیاوي برابروي ترڅو خپل خدمات په ښه کیفیت سره شفاف، پروخت او په موثره او مثمره توګه سره ترسره کړي. د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه ترسره کیدونکي خدمات لکه بریښنایي تذکیري، بریښنایي زده کړي، د ډاټابیس استعمال، د شبکو او انټرنیت استمال، انلاین پیر اوپلور، او نور هغه خدمات دي چي د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه اغیزمن کیږي.

ډیموکراسي

داچي د ډیموکراسۍ په تعریف کي موږ وایو چي د خلکو حکومت د خلکو له خوا پر خلکو باندي ، یعني چي دولت باید د خلکو په خوښه او د خلکو څخه یې خپل مشروعیت او رضایت ترلاسه کړی وي. د اوسنیو بریښنایي وسایلو پر مټ خلک کولای شي د میډیا له لاري په دولتي سیسټمونو کی برخه واخلي، خپل اواز پورته کړي، د خپل حق لپاره په ټولنیزو او بریښایي وسایلو کي دفاع وکړي او هغه چاته د خپلي خوښي سره سم رایه ورکړي چي دوی غواړي پوسټ ترلاسه کړي. د ډیموکراتیک حکومت زیات کارونه د بریښنایي حکومتولۍ په مت ترسره کیدای شي، سیاسي انلاین کنفرانسونه دایرول، په تولنیزه میډیا کي د خلکو څخه د نظر اخیستل، پر تلویزیوني شبکو باندي د دولتي پروسو څخه د خلکو خبرول هغه څه دي چي ډیموکراسي یې د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمنه کړي ده، ولي چي خلک ورڅخه په دې برخه کي هم زیاته استفاده کوي.

پورته یاد شوي آغیزمن کیدونکي فکتورنه د بریښنایي حکومتولۍ څخه یو د بل سره نیږدي اړیکي هم لري چي موږ کولای شو په لاندي توګه ورڅخه یادونه وکړو.

1 - ښاریان او سیاست مداران : هغه څوک دي چي یو د بل سره نیږدي اړیکي لري یو د بل بشپړ کوونکی دي، ښاریان رایه ورکوي او سیاست مداران حکومت کوي.
2 - عامه اداره او ښآریان : د عامه اداري ټول خدمات د خلکو لپاره وي ترڅو خلک ورڅخه په اغیزمن او راضي و اوسي.
3 - دولت ، خدمات او ښاریان: کوم خدمات چي د دولت په واسطه ترسره کیږي، د دولت د ساتني او برپایه کولو او همدارنګه ښاریانو ته د اسانتیاوو برابرولو لپاره دي. [8]

---

[8] ایرن برمهارډ. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت.صص. ۱۶-۲۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

د برېښنايي حکومتولی آغیزه د خدماتو پر ارایه

کټ مټ هماغسې چې معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژۍ د تجارت د مدیریت او کنټرول پر څرنګوالي پراخه اغیز ښیندلی، په هماغه ډول حکومتولي هم په هره برخه کې ترې متاثره شوې. د برېښنايي حکومتولي (یا electronic government) اصطلاح په ټوله کې په حکومتولي کې راغلیو تحولاتو او په څه ډول چې دولتونه د کمپیوټر له بیلا بیلو اپلیکیشنونو استفاده کوي (یا ممکن استفاده ترې وکړي)، د لیدنې او څیرنې یو طرز دی. په حکومتولي کې د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په ځان کې د دولتي ارګانونو ترمنځ په داخلي اړیکو کې بدلونونه، تر عامو وګړو پورې د خدماتو رسولو په څرنګوالي کې بدلونونه او له یوه ارګان سره د عام ولس د تعامل په خاطر د نوو لارو چارو ایجادول، رانغاړي. په داخل کې دولتي ارګانونه هم تر ډېره پورې د شخصي شرکتونو په څیر د معلوماتو د مدیریت او له نورو سره د دې معلوماتو د شریکولو اړتیاوې لري، خو دولتي ارګانونه ممکن داسې معلوماتي سیستمونه وکاروي چې د پیچلو او ځانګړو مقرارتو تر چتر لاندې د فعالیت جوګه وي، فرق نه کوي که دغه مقررات د ارګان د مدیرانو لپاره وي او یا د نورو لپاره. بل خوا، د دولتونو د خپلواکۍ او مسؤلیت منلو معیارونه هم معمولاً د شخصي سازمانونو له معیارونو مختلف هم وي او د هغو په پرتله سخت هم وي. د برېښنايي حکومتولۍ لوی تمرکز پر دې دی چې د خپلو ارګانونو شتون ته په نړیوال جال باندې پراختیا ورکړي او دولتي وېبپاڼې لا مفیدې کړي، چې په دې پاڼو کې د مقرراتو یا د نورو پیچلو معلوماتو لنډیزونه، د انلاین همکارۍ زمینه مساعدول، د مالیې یا نورو برېښنايي تادیو اجازه ورکول او د Social Security یا Medicare په څیر پوستغالو د استعمالولو په خاطر د خلکو لاسنیوی راتلی شي.

هلته چې مراجیعن باید په فزیکي ډول دفتر ته سر ورښکاره کړي، کمپیوټري سیستم کولی شي چې د هغوی لپاره د لیدنو وخت نیول اسانه او په دې ډول په لیکه کې د انتظار وخت یې کم کړي (چې اوسمهال د موټرونو ګڼ دولتي ارګانونه دغه اسانتیاوې لري.) یو ځل چې یو خدمت وړاندې شي، له هغه وروسته باید پرمختګ وکړي، نو یوې خواته که یو شمیر خدمات (مثلاً د مالیاتو برېښنايي تادیه) د خپلې اسانتیا له کبله پرمختګ کولی شي، بل خوا یو شمیر خدمات بیا ډېر زیات ګونګ وي او یا ممکن د ټولنې یوازې یوې کمکۍ برخې ته ګټه ورسوي.

د بریښنايي حکومتولی په واسطه تر سره کیدونکې خدمات باید ډیر مؤثره او پر وخت وي ترڅو وکولای شي د ننې وخت غوښتنو ته ځواب ووایي ، همدارنګه د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکې خدمات باید ډیر مډرن او عصري وي، ترڅو خلک د نوې لارو چارو سره بلد شي او خپل کارونه په اسانه توګه ترسره کړي. ولې چې بریښنايي حکومتولي خلکو ته مؤثره توګه او هم په مثمره توګه خدمات وړاندې کوي او خلکو ته دا اسانتیا ورکوي، چې خپلې ورځنیو چارو پریښودلو ته ضرورت نشته ، اوس تاسې کولای شې، چې د بریښنايي وسایلو پر مټ په هوساتوګه خپل ورځني مشکلات حل کړئ، ځکه چې دا کار کیدلای شي، چې د خلکو لپاره ډیر مفید ولې چې زیاته بیروکراسي، او کاغذپراني د رش او وخت د اخیستلو باعث ګرځي، خو بریښنايي حکومتولي دا شیان د ځان سره نه لري. کوم خدمات چې د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، پر وخت او بې له ځنډه او تکلیف څخه خلک ورڅخه آغیزمن کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولي تطبيق

د پيچلو معلوماتي سيسټمونو او اوسنيو ډاينامیکو ويب پاڼو د سمبالښت په خاطر په اړينو مهارتونو د سمبال کارمندانو لاسته راتلل اسانه خبره نه ده. د دولتي ګمارنو پروسه تر ډېره بريده بې نظمه او بدليدونکو ضرورتونو ته د غبرګون لپاره ډېره سسته وي او اکثره وختونه حکومتونه له شخصي سکتور سره په سيالۍ کې لاس و ګرېوان وي، ځکه چې شخصي سکتور لوړو استعدادونو ته ښايسته لوړ معاشونه ورکولی شي[9].

په زياترو قضيو کې د جامع برېښنايي حکومتولي تطبيق د دې غوښتنه کوي چې د يوه ارګان پر اهدافو او لومړيتوبونو بيا کتنه وشي. په دې سربيره، د انټرنټي کلچر او بيوروکراسيو ترمنځ هم يو کشمکش روان دی، ځکه انټرنټي کلچر پر دې ځرخي چې معلومات تر دوديزو پولو هاخوا ته انتقال ومومي او بيوروکراسۍ بيا دا تمايل لري چې معلومات تر خپل ځان پورې محدود او په مرکزي بڼه کنټرول کړي. په دې ټولو خبرو سربيره هم، ان بې له دې چې د ارګانونو د چلښت په ځرنګوالي کې بنسټي بدلون راشي، د يوه مرکزي پورټل په توسط عام ولس ته د معلوماتو رسولو په برخه کې هم پام وړ پرمختګ شوی ، چې دغه پورټل اوس USA.gov او پخوا FirstGov نوميده.

ټولنيز او سياسي اثرات

د هارټ ټيټر يوې ځيړنې ومونده چې د ځيړنې ګډونوالو د برېښنايي حکومتولي تر ټولو لويه فايده دا ګڼله چې د حکومت مسؤليت-منته ورسره زياتېږي؛ دوهمه ګټه يې معلوماتو ته پراخه لاسرسی وښوده؛ او شايد هيښوونکي به نه وي چې اسانتيا يې دريمه ګټه وه.

د برېښنايي حکومتولۍ د غورځنګونو يو انتقاد دا دی چې په دې ډول حکومتولي کې د مرکزي همغږۍ او هم آهنګۍ نشت ليدل کيږي او دغه ډول حکومتولي ممکن په داسې ډول تطبيق شي چې دا پکې په پام کې نه وي نيول شوي چې يو ارګان دې ته هم ضرورت لري چې له ټولو ښاريانو سره يو شان، باثباته او بې پرې چلند وکړي. مثلاً، که يو ارګان خپلې سرچينې د خپلې ويبپاڼې په جوړولو مصرف کړي، نو هغه خلک چې انلاين نړۍ ته لاسرسی نه لري، ممکن ګومان وکړي چې د «دوهمې طبقې» خدمتونه ور رسيږي. په تېره بيا د بدمرغۍ ځای دا دی چې له انټرنټ سره ناټړلي وګړي اکثره په داسې بې وزله او منزوي ټولنو کې ژوند کوي چې دولتي خدماتو ته تر ټولو زيات اړمن وي.

خدمات

خدمات هغه پيژندل شوي کړني دي، چې د مشتريانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کيږي، (Stanton) ، يا خدمات هغه کړني، ګټې يا رضايت دی چې د توليد د عرضي لپاره ترسره کيږي، يا هغه کړني دي چې د توليد د ليلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کي مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غير مستقيم ډول سره دی د يو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کيدای شي ددي لپاره ده ته د ګټې مناسبه اندازه رسيږي او يا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقيم او يا غير مستقيم ډول سره خدمت بلل کيږي ، خو خدمات د ځانګړتياوو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنيو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ويشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځينو څخه يادونه وکړو.

---

[9] ضياءالاسلام .شيراني. په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي. صص.۴-۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدماتو ډولونه

خدمات په خپل ځان کې زیات ډولونه لري ، خو موږ به دلته د ځینو پر اساس باندې د خدماتو ډولونه ذکر کړو، چې خدمات په عمومي ډول سره د وړاندې کوونکی سکتور پر اساس په دوه ډوله دي، عامه خدمات او شخصي خدمات ،

عامه خدمات

عامه خدمات هغه خدمات دي چې د دولت له خوا څخه د عامه ډومين یا خلکو لپاره چې تر ټو عامه ګټې په کښې وساتل شي. عامه خدمات د دولت پالیسیانې او پروګرامونه دي چې په عمل کې و آلاتو او کړنو ته اوښتي دي او د دولت د مختلفو برخو په واسطه ترسره کیږي، چې د ښاریانو د استفادې وړ وګرځي. دا باید مهمه برخه ونیول شي چې دلته د عامه خدماتو او د خدماتو د وړاندې کولو ترمنځ نږدې اړیکه موجوده ده. یا په بله خبره سره، عامه پالیسي د غوښتنې وړ ده او عامه خدمات د خدماتو د وړاندې کولو هدف دي، یعنې دا دغه معنا لري چې عامه خدمات وړاندې کول باید د عامه خلکو او افرادو غوښتنې او توقعات په نظر کې ونیول شي. د دغه فعالیتونو نتیجه د دولت د ماشینري په اوسطه د عامه خدماتو وړاندې کول دي، تر څو دا خدمات د عامه خلکو او افرادو د هوساینې او امنیت لپاره استعمال شي، چې دا کار د خدماتو د رسولو په آلاتو سره کیدلای شي. عامه سکتور: هغه سکتور دی چې د دولت له خوا څخه اداره کیږي او خلکو ته عامه خدمات وړاندې کوي، چې په رآس کې یې دولت قرار لري.

کوم خدمات او کړنې چې د عامه سکتور له خوا څخه خلکو یا ټولنې او ملت ته وړاندې کیږي عامه خدمات دي او خلکو ته په زیاته توګه په وړیا بڼه دي، خو ځینې وخت کیدلای شي چې یو اندازه قیمت ولري، کله چې په یوه سیمه یا هیواد کې عامه سکتور فعاله وي، نو د دولت خدمات هم په ښه بڼه تر ښاریانو پورې سیږي او که چیرې د دولت عامه سکتور د نادرۍ سره مخ وي، نو زیات عامه خدمات به د کمزورۍ سره مخامخ کیږي.

دا هغه کړنو ته ویل کیږي چې د خاصو سکتورونو په واسطه د عامه رفاء لپاره د دولت له خوا یا نورو سکتورونو له خوا څخه وړاندې کیږي. عامه خدمات د خلکو او ټولنې د هوساینې او نیکمرغۍ لپاره ترسره کیږي ترڅ، د خلکو لپاره د روځینو چارو پرمخ بیول کې اسانتیا رامنځته شي. دولتونه اړ دي چې د عامه خدماتو په ترسره کې کولو کې زیات پرمختګ راولي، تر څو د خلکو اوسنیو غوښتنو ته ځواب ویونکي وي. ځکه کله چې عامه خدمات خلکو ته په ښه ډول سره وړاندې کیږي نو دولت د خلکو په وړاندې خپل مسوولیت او مشروعیت ترسره کوي.

شخصي خدمات

هغه خدمات دي چې د شخصي افرادو له خوا څخه د قیمت یا کوم بل هدف لپاره وړاندې کیږي. یا شخصي خدمات هغه خدمات دي چې د شخصي تصدیو له خوا څخه د دولت په اجازه سره ترسره کیږي، چې هدف یې د خدماتو ترسره کول د خاص قیمت پر اساس باندې. شخصي خدمات هغه خدمات دي چې د دولت د پالیسیو او قواعدو مطابق د شخصي افرادو په واسطه وړاندې کیږي، چې د د دولت لپاره یو اندازه ګټه او لاسته راوړنه هم لري، خو داسې خدمات هم شته چې د دولتي سکتور او شخصي سکتور یې په ګډه ترسره کوي، لکه ځیني قراردادونه چې دولت یې مصارف په غاړه اخلي او کار ورباندې شخصي کمپنۍ یا اجوګاني کوي. او د زیاتو خلکو لپاره د اسانتیا باعث کیږي ، ولې ځیني داسې خدمات هم شته چې د دولت له خوا د خلکو د هوساینې لپاره ترسره کیږي خو یوه اندازه قیمت لري، لکه پارکینګونه، د ښاروالیو اکثریت خدمات او نور، ځیني بیا داسې دولتي خدمات سته چې د خلکو څخه هیڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیمت هم نه غواړي یعني بیله عوض څخه یې دولت وړاندي کوي، لکه اکثیریت دولتي ساختماني پروژې چې یو پل یا بل څه جوړوي او دهغه لپاره هیڅ قیمت هم نه غواړي.

همدارنګه خدمات د ترسره کوونکي پر اساس هم په دوه ډوله دي، د مسلک اړونده خدمات او غیري مسلکي اړونده خدمات

الف- د مسلک اړونده خدمات

دا خدمات مسلکي خدمات دي چې د هغه افرادو له خوا څخه تر سره کیږي چې مسلکي وي، یعني دغه خدمات چې وړاندي یو مسلک ته اړتیا لري، ولي چې څوک دغه خدمت تر سره کوي باید د هغه اړونده خدمت مسلک هم ولري، چې دا خدمات تجارت مارکیټ، انفرادي، او همدارنګه په زیاته بڼه ترسره کیږي، دا خدمات د غیري مسلکي افرادو له خوا څخه نه شي ترسره کیدالای. دغه خدماتو ته مشورتي او مشکل حل کوونکي خدمات هم ویل کیږي ولي چې یو څوک یو خدمت ترسره کوي ، خو دی خپله د هغه خدمت په ترسره کولو باندي نه پوهیږي ، نو په دغه سي حالت کي مشکل رامنځته کوي، اوس که چیري مسلکي شخص یې وړاندي کول نو بیا دا خدمات ډیر د ګټي اخیستني وړ ګرځیدلای شي، همدانګه دا خدمات د مشوري پر اساس هم ترسره کیدلای شي، ځکه چې د هغه چا د تجربو او مشورو څخه استفاده کیږي چې په دې برخه کي مسلکي وي. دغه خدمات د خاصو پیژندل شوو اشخاصو په واسطه وړاندي کیږي، ځکه چې د داسي خلکو څخه مشتریان ښه راضي وي او کړني په ښه بڼه ترسره کوي، داسي به ډیر لږ پیښیږي چې مسلکي خدمات دي د بې مسلکه خلکو په واسطه ترسره کیږي، مسلکي خدماتو ترسره کوونکي افراد خپلواک وي او د بل چا ملاتړ یا لارښووني ته زیات ضرورت نه لري، او نه د زیات کنټرول او ارزیابی وړ وي، ځکه چې دوی په دې برخه کي مسلکي او تجربي خاوند وي، نو ځکه زیاتي ارزیابي او کنټرول ته ضرورت نه لري، دوی خپل خدمات په لاندي ډول ترسره کوي،

- د خپل مسلک په خاصیت باندي ځان پوه کوي
- د رقابت ضروریات یا مشکلات کموي
- پر خپل مسلک باندي کنټرول لري
- د یو بل سره د خپل مسلک په اړه ښه راشه درشه او تعامل لري. مسلکي خدمات چې د مسلکي افرادو په واسطه ترسره کیږي په لاندي ډول سره دي، ۱- مالي خدمات ۲- اعلانات ۳- تجارتي او مدیریتي لارښووني ۴- انجینري خدمات ۵- بنایي او معماري خدمات ۶- داخلي ساختماني او نور ډیزاینونه، ۷- حقوقي او طبي خدمات ۸- او نور هغه خدمات چې د خاص مسلک پر اساس یې یوازي مسلکي خلک په ښه بڼه ترسره کولای شي.

ب- غیري مسلکي اړونده خدمات

دغه خدماتو مصرفي یا غیري تولیدي خدمات هم ویل کیږي، دا خدمات په مکمل ډول سره یوازي په تجربه او توانایې سره ترسره کیږي معنا هیڅ مسلک او وړتیا ته ضرورت نه لري، دا خدمات هم کیدالای شي چې تجارتي او یا نور غیري تجارتي خدمات و اوسي، خو په دې خدماتو کي هیڅ تجربې ته ضرورت نشته او کیدلای شي، چې د افرادو په واسطه بې له زده کړي او تجربې څخه هم اجرا شي، ځکه چې په دې اکثریت ساده خدمات شامليږي. په دې خدمات کي زیات مصرف په مشر باندي راځي او کاریګر د خدمت په ترسره کولو کي یوازي د اوږي ستړیا لري، نور هیڅ مصرف پري نه راځي او زیات وخت د مشر تر ارزیابي او کنټرول لاندي وي، همدارنګه اکثریت وخت یې وظیفه هم نه وي معلومه او د مشر او مدیر د لارښوونو مطابق خپل کار ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي خدماتو ترسره کوونکي اشخاص اکثریت بي سواده او یا هم بي مسلکه خلک وي، او که چیري سواداره هم خو بیا هم دا کارونه کولای شي، ولي چي دا کارونه یوازي توانایي ته ضرورت لري ، نه مسلک او پوهي ته. د دي خدماتو مثالونه کیدلای شي چي موږ په لاندي ډول ورکړو. ۱- د دفتر ضروري شیانو اماده کول، په کورونو، دفترونو او نورو ځایونو کي د پاکولو او صفایي خدمات، ۳- د رخصتي صفر کوونکي کمپنۍ خدمات، ۴- د غذا رسولو او راوړلو خدمات، ۵- ساعتیري کمپنیاني، ۶- چوکیداري او پیره داری خدمات ۷- او نور هغه خدمات چي هیڅ مسلک ته اړتیا نه لري او هر څوک چي توانایي ولري، کولای شی چي ترسره یې کړي.

د خدماتي کمپنیو مثالونه چي کومي کمپنۍ په کومه برخه کي خدمات ترسره کوي، کولای شو چي په لاندي ډول یې ذکر کړو، ۱- صحت اړونده (هسپتال، دواخاني، پروتیز، د دواو شرکتونه او نورر.) ۲- مسلکي خدمات (محاسبوي مرکزونه، قانوني او حقوقي اداره، معماري یا بنایي کمپنۍ اونورر) ۳- مالي خدمات (بانکداي، د پانګه اچوني مشورتي اداري، بیمه او نور) ۴- میلمه پالني خدمات (ریستورانټ، هوټل، بستري او ډوډۍ خدمات، سفري یا سیاحي خدمات، لوبي او نور) ۵- سفر خدمات(هوایي شرکتونه، د سفر نماینده ګی، پارکونه او نور) ۶- نور خدمات(سلماني، پټرول پمپونه، د چمنونو ایښودل، مشورتي خدمات، کلبونه، ډیزاني او نمایشي او نور).

ارایه:

په تجارب او اداري اولاح کي آرایه هغه کاري جوړښت یا کړنه ده چي د مشتري او وړاندي کوونکي ترمنځ رامنځته کیږي .دا په حقیقت کي د دوو ډلو ترمنځ متقابل عمل دی، چي د وخت په جریان کي چي کوم چي وړاندي کوونکی یا Provider یو خدمت وړاندي کوي او تر لاسه کوونکي یې رانیسي او یا هم ورڅخه آغیزمن کیږي .دا په حقیقت کي هغه څه دي چي د کمپنۍ له خوا څخه و ترلاسه کوونکي ته وړاندې کیږي، چې هغه یې په خپله نه شی ترسره کولای یا هم په خپله نه شی جوړولای .خو دا چي خدمات یا هم تولیدا ت د یوې کمپنۍ له خوا څخه وړاندې کیږي ، نو دا هم د هغه کمپنۍ په پالیسیو اومعیارونو پو رې اړه چي څرنګه ارایه ترسره کړې .دا ضروري ده چي موږ ددې په هکله معلومات تر لاسه کړو چي کمپنۍ او یا هم په لویه سطحه سره دولت خدمات په کوم ډول ارایه کوې. ځینې وخت د خدماتو ارایې لپاره معلومه اندازه مالیه اخیستل کیږي، اکثره خدمات خلکو ته په وړیا ډول سره ارایه کیږي[10]. Indeed.com. 2021

ارایه څه ته وایي؟

*مشتریانو ته یا د ی وی اداري داخلي پیرودونکو ته د خدماتو چمتو کولو پروسه ده ،چي پکښي دخدماتو ډیزاین،پراختیا،ځای پر ځای کول،او عملي کول شامل دي.

John spacey.Simplicable.com

دخدماتو ارایه

*د خدماتو د ډیزاین یوه پروسه ده چي د چمتو کوونکي لخوا مشتریانو ته و ړاندي کیږي.

*د نفوذ درلودلو او ملکرتیا تکلاره ده.

*خلکو ته خدمات په موثره او موثمره ت وګه تر سره کول عبارت د خدماتو د ارایی څخه دی.

[10] . What is deliver. 2021 { http://www.indeed.com}

(c) ketabton.com: The Digital Library

*دا هغه طریقه ده چي یو شرکت کارونکو ته د ICT خدماتو ته لاسرسی چمتو کوي.چي غ وښتنلیکونه،د معلوماتو ذخیره کول او نوري سوداګریزي سرچیني پکښي شاملي دي. IGI Global دخدماتو ارایهن

دولت د عامه خدماتو په پراخ لړۍ کي له عدالت او امنیت څخه نیولي تر فردي وګړو او خصووی شرکتونو پوري ټولو ته د خدماتو په و ړاندي کولو کي مهم رول لري .د دودیزو عامه خدماتو سربیره لکه ښوونه او روزنه ،اداري خدمات هم شتون لري لکه جوازونه اخستل او نور...کوم چي داداري اجراتو او مقرراتو تابع دي.

ښه د خدماتو ارایه لپاره لاندي نقاط مهم دين

۱ن حکومت د اتباعو پر بنسټ اداري ته د ودي ورکولو ا ړتیا درع کوي.

۲ن ښه اداره د پالیسی یو هدت دی تر څو د عامه خدماتو کیفیت ت مین کړی.

۳ن SIGMA د هیوادونو سره مرسته کوي تر څو دد وی د خدماتو و ړاندي کولو ک ړنلاري ته وده ورک ړي.

۴ن د مقرراتو د پراختیا ،بیا کتني او پلي کولو ملاتړ کول.

۵ن د تشخیصی وسیلو چمتو کول تر څو په ارزونه او بیا ډیزاین کي مرسته وک ړي.

د خدماتو آرایه

د هغه وخت څخه چي مدني او ملکي ټولني جوړي شوي دي او خلک په دولت او ټولني کي داخلي شوي دي، نو خلکو د دولت سره د یو ټولنیز تړون پر اساس موافقه کړي ده، نو په دغه وخت کي د خدماتو د وړاندي کولو موضوع مهمه کیږي ، دولت خلکو ته مالیات او د ځانونو واک ورکوي او د دوی قانون پر ځان مني، نو ددي په بدل کي دولت خلک او ټولني ته د ځاني او مالي خطرونو څخه د ساتني مسوولیت ترسره کوي، نو په دې اساس دولت پر ځان باندي ډیر غټ مسولیتونه مني چي باید په موثره او مثمره توګه یې ترسره کړي. چي دغه غتي دندي ته واقعیت ورکړي ، نو عامه خدمات په دې ځای کي د دولت د ماشینري په حیث څرګندیږي.

عامه خدمات د دولت او ښاریانو ترمنځ یو پل جوړ کړی دی(چي د خلکو عمومي غوښتنو ته ځواب وایي.) یا په بله اصطلاح عامه خدمات د پالیسیو او پروګرامونو د جوړولو او عملي کولو یو مسوولیت په غاړه وړي، ددي هدف لپاره چي د عامه رفاء خدمات ترسره کړي تر څو د عمومي ملکیانو د ژوند معیارونه لوړ کړي. عامه خدمات د دولت له خوا د خدماتو په وړاندي کولو کي د داخلیدو احساس ته پرمختګ ورکوي کوم چي دولت ته یې ګټه نه رسیږي. نو ددي لپاره چي عامه خلک راضي و اوسي د عامه پالیسیو د عملي کولو څخه ، نو د قوانینو قوي کول او د عامه رفاء بهبود د عامه خدماتو مؤثریت ډیروي. د خدماتو وړاندي کول یو ډیر لوی کار جوړیږي، څکه چي دا ملت د جوړولو یو اساسي ساختار څخه نماینده ګي کوي، چي دا د دولت او دولت او خلکو ترمنځ واقعي ارتباط او لینک رامنځته کوي، همدارنګه د دولت ارزښت د خلکو په وړاندي ډیروي، او په اخیره د دولت او کارکوونکي ترمنځ یو بونډ یا تړاو رامنځته کوي. د کومه راهیسي چي د خدماتو مؤثره وړاندي کول د عامه خدماتو نتیجه کیږي، نو دوی ته د دوی د کار ترسره کونه معلومیږي، چي څومره د دوی کار مهم او ضروري دی. [11]

Walle and scott 2009[11]

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو الغزالي ۲۰۰۸، د خدماتو د ارایې د توانایي لپاره د موثره خدماتو د وړاندي کولو لپاره یو لیست جوړ کړی چي که چیري د خدماتو وړاندي کول موثره وي، نوباید په داسي شکل سره وي لکه لاندي:

- ✓ عامه خدمات باید په داسی شکل سره وي چي د خدماتو او سامان الاتو وړاندي کول باید په لږ قیمت او د وخت پر پام کي نیولو سره ترسره شي.
- ✓ خدمات باید په داسي ډول سره وړاندي شي ، چي ټول خلک په مساویانه توګه ورڅخه استفاده وکړي او په شفاف ډول سره وي.
- ✓ خلک باید داسي احساس ولري چي دولت د دوی اساسي حقوقو ته پاملرنه کوي او دوی باید د ځان څخه د دولت قوانین پر ځان باندي ومني.
- ✓ د عامه خدماتو په وړاندي کولو کي باید د دولت د فیزیکي فشار څخه کار وانخلي او دولت باید خپل حقوقي قوت په ښه ډول استعمال کړي چی خلک یې په خپله خوښه اطاعت وکړي.
- ✓ خدمات باید په داسي ډول سره دولت وړاندي کړي چي خلک هیڅ د بیري او وحشت احساس ونه کړي او په ارامه فضا کي د دولت د خدماتو څخه ګټه واخلي.
- ✓ په اخیر کي د دولت هر قضایي پریکړي باید بیله کومه تعصب څخه خلکو ته واورول شي.

نو په اخیره کي د عامه خدماتو وړاندي کولو هیواد په هیواد سره فرق لري، نو دا هغه څه دي چي دولتونه کوښښ کوي چي خپل په خدماتو کي د داسي لارو چارو څخه استفاده وکړي چي د دولت لپاره د خلکو رضایت ډیر کړي او خلک د دولتي خدماتو څخه راضي واوسي، نو ځکه د یو هیواد خدماتو وړاندي کول د بل هیواد سره کیدای شي فرق ولري.

دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کیږي

د خدماتو وړاندي کول د دولت د کلیدي دندو څخه دي. دولت په دي برخه کي تر نورو په زیاته اندازه ښکیل دی ځکه چي دولت هغه ساختار دی چي د کولای شي عامه خلکو ته د امنیت، عامه تنظیم، زیربنایي، مدیریت او لارو ترتیب او نور خدمات وړاندي کړي. نو پورته څیزونه دولت ته دا واک او صلاحیت ورکوي چي پورته خدمات ترسره کړي، دا خو منل شوي خبره ده چي دولت په ټولنیزه سطحه د داسي اساسي خدماتو په وړاندي کولو کي مسووله دی .

(د خدماتو وړاندي کول. جین ایګمین-۲۰۰۷.) د نوموړي پر اساس دولتونه خلکو ته خدمات د لاندي لارو په واسطه وړاندي کوي[12]

- ➢ تعلیم او مکتب: دولتونه اوس خلکو ته عامه خدمات د مختلفو لارو څخه وړاندي کوي چي یو یې هم تعلیمي خدمات دي چي د مختلفو لارو چارو په واسطه یې ترسره کوي، چي د هغو د جملي څخه مفت تعلیم وړاندي کول دي، دولتونه اوس کوښښ کوي چي خلکو ته تعلیمي خدمات وړاندي کړي چي ترڅو خلک د دولت او هیواد په اهمیت پوه شي او دولت په پراخه معنا مشروعیت ترلاسه کړي. دولتونه تعلیمي خدمات د پوهنتونو، مکتبونو، انسټیټونو، انجوګانو، محلي تعلیمي صنفونه، انترنیت له لاري ، بهر ته د زده کړیالانو استولو او نورو لارو چارو په واسطه وړاندي کوي.

[12] جین .ایګمین. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټولنيز امنيت : د دولتونو د لومړنيو دندو څخه چي بايد ترسره يې کړي هغه هم د امنيت ټينګښت دی چي بايد په ډيره ښه بڼه يې ترسره کړي. دولتونه خلکو ته د امنيت او هوساينې او بې له بيرې څخه د ژوند کولو خدمات وړاندې کوي او خپل امنيتي تدابير نيسي ، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. په ننۍ عصري نړۍ کي دولتونه امينتي خدمات د مختلفولارو چارو په واسطه ترسره کوي، انټرنيټ له لاري، د کيمرو، امنيتي ګارډونو، استخباراتو او نورو له لاري خلکو ته امنيتي خدمات وړاندي کوي.
- حقوقي حفاظت: دولتونو د خلکو د حقوقو د ساتني لپاره خلکو ته حقوقي خدمات وړاندي کوي، تر څو په هيواد کي يو فرد پر بل باندي تيری ونه کړي او د هغه د حقوق تر پښو لاندي نه کړي. حقوقي خدمات د دولت له خوا څخه په وړيا بڼه ترسره کيږي ولي دولت دا اړتياوي د خلکو څخه په مالياتو کي پوره کوي په غير مستقيم ډول سره. دولتونو خلکو د حقوقي خدمات د مختلفو وسايلو له خوا ترسره کوي چي د هغوی له جملي څخه د هر ډول قضيي لپاره د محکمي شتون، د مداقع وکيلانو شتون، د حوزو شتون، څارنوالي، شوراوي، پارلمان، قانون ، مسودي، مسوبې او نور شتون لري چي دولت له دې لارو کولای شي چي د خپلو ښاريانو لپاره حقوقي خدمات وړاندي کړي.
- عمومي خدمات: دولتونه خلکو ته په پورته ذکر شويو خدماتو سربيره نور هم زيات خدمات د مختلفو وسايلو په مټ تر سره کوي، چي کولای شو چي په لاندي ډول يې يادونه وکړو، د ښارونو اړونده د خدماتو لپاره د ښاروالیو شتون، غيري انتفاعي اداري شتون، د معلوماتو لپاره د د انټرنيټ شتون، د قراردادونو او پروژو په واسطه زيربنايي کارونه او نور اړوند کارونه ترسره کول، تجارتي جوازوو ورکولو سره د تجارت خدمات وړاندي کول، د ټولنيزي ميډيا د کارولو اسانتيا، د خبري اژانسونو په واسطه د حالاتو په واسطه د خلکو خبرول، د صفايي او پاکوونکي خدمات د خاصو کارمندانو او وسايلو په واسطه، د شکايتونو د اوريدلو لپاره د شکايت بکسونو ايښودل او نور زيات لاملونه سته چي دولت خلکو ته د هغو په واسطه خدمات وړاندي کوي، چي ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي[13].

د خدماتو د طبقه بندی مقالي پر اساس د خدماتو د وړاندي کولو لاري چاري چي دولت استفاده ورڅخه کوي په لاندي ډول سره د مختلفو کټګوريو پرمټ ترسره شوي دي چي خدمات وړاندي کوونکي برخي پر څلورو برخو ويشل شوي دي:

1 - دولت د ګټي لپاره: عامه سکتور، د پوسټ دفترونه، اوبه ، پوليس، برق
2 - د دولت د ګټي لپاره نه وي: خيريه بنسټونه، زاړه کورونه، د ښځو اړونده ټولني، ادبياتي خدمات، همدارنګه رفاء.
3 - غير دولتي انتفاعي: تجارتي سکتور، بانکونه، هوټلونه، هوايي شرکتونه، د سفر نماينده ګی، بيمه، قانوني، طبي او مشورتي خدمات.
4 - مسلکي خدمات: امنيتي کارکوونکي، حساب کوونکي، تفتيش کوونکي، کمپيوټر کاران اونور.

خدمات کيدلای شي چي په مختلفو لارو وويشل شي، چي د نوموړي مقالي پر اساس يې وړاندي کوونکي لاري د خصوصياتو له کبله پر اووه ډولونو ويشل شوي دي:

---

[13] جين.ايګمين. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

a. د مشتریانو د تداخل د درجي پر اساس- د خلکو په واسطه ترسره کوونکي: چي مشتري باید موجود وي چي ترڅو د دي خدمت څخه استفاده وکړي، د معلوماتو پروسس- د خدماتو د ترسره کولو یا مصرفولو لپاره د خلکو یا مشتریانو سره باید وخت، کافي پوهه او معلومات موجود وي.

b. د خدماتو د واقعیت پر اساس: چي ځیني خدمات دي چي ډیر ضروري دي البته په اوسنیو وختونو کي د زیات او یا ټوله خلک ورڅخه استفاده کوي، چي هغه د ټلیفون خدمت دی چي د ټلیفون په واسطه ترسره کیږي.

c. د خدماتو د تر سره کوونکي د مهارت پر اساس: ډیر مسلکي خدمات: کوم چي په زیاته اندازه سره پوهي ته ضرورت لري، چي دا خدمات د خاصو مهارت لرونکو اشخاصو په واسطه ترسره کیږي، لکه ډاکتران، حقوقپوهان،انجینران، پیلوټان او نور. غیري مسلکي خدمات: هغه خدمات چي زیات مهارت ته اړتیا نه لري، چي ترسره کوونکی یې باید خامخا مسلکي پوهه ولري، لکه ، د صفایي کارونه، د کوچنیا روزنه او نور.

d. د تجارت اړونده د خدماتو ترسره کوونکو پر اساس: کوم خدمات چي دولت او یا یې هم شخصي سکتور وړاندي کوي، کیدلای شی چي د ګټي د لاسته راوړلو لپاره وي چي وړاندي کوونکي یې دولتي سکتور، تجارتي سکتور، داخلي/مسلکي سکتور، انتفاعي سازمانونه.

e. -د مارکیټ د برخي د استعمالونکو پر اساس: مصرف کوونکي خدمات چي دا خدمات هم کیدلای شی چي د دولتي سکتور او هم کیدلای شي چی د شخصي سکتور په واسطه ترسره شي، کله یو ځل مصرف شي بیا له منځه ځي، چي ترسره کوونکي یې دادي، دواخاني، کلبونه، سوپرمارکیټونه، او نور.

f. د قانون د درجي پراساس: دا هغه خدمات چي د قانون پر اساس باندي ترسره کیږي یا یې باید ترسره کوونکی خپلي قانوني لاري چاري ولټوي او بیا خپل کار ترسره کړي. چي ترسره کوونکي یې دادي، دولتي کارکوونکي، مامورین، بانکي افراد، بیمي کارکوونکي، حقوقي مدافع وکیلان، او نور..

g. د کارکوونکو د اختراع یا نوښتونو پر اساس: په دي ډله هغه خدمات راخي چي کیدلای شي چي نور افراد یې هم ترسره کړي خو دا خلک یې زیات مهارت لرونکي او مسلکي دي، لکه ډریوران، پاکوونکي، ترمیمونکي، کمپیوټري کارپوهان، نباتي ښکلا کارکوونکي، او نور.. نو په پایله کي موږ ویلای شو چي دولت یا هم شخصي سکتور کولای شي چي تولني او خلکو ته خدمات په یو اندازه قیمت او یا هم بیله قیمت څخه خدمات ترسره کړي خو موږ د خدماتو د ترسره کوونکو په اړه زیات بحث وکړ او هغه خلک چي خدمات ترسره کوي او یا هم دولتونه ورڅخه استفاده کوي، د مختلفو کټګوریو پر اساس مو بیان کړي. ځکه دا ټول هغه خلک او یا هم لاری چاری وي، چي دولتونه کولای شي، د دوی پر مټ خلک کارونه او عامه خدمات ترسره کړي او اوس یې هم وړاندي کوي. نو ځکه دا چي موږ خدمات وپیژندل نو دا به بده نه وي چي ددي خدماتو د ترسره کوونکو په اړه بحث وسي چی نوموړي خدمات د چا له خوا څخه وړاندي کیږي.

د بریښنایي حکومتولی وسایل:

داچي موږ په دي اړه بحث وکړی چي بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي تاثیرات لري، او کولای شي چي د خدماتو په کیفیت کي پرمختلګ راولي. خو دا پرمختګ یوازي په دولت او خلکو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي راتللی، دا پرمختګونه د وسايلو پر مټ راوستلای چي دا وسايل په زياته اندازه د دولتونو له خوا څخه اماده کيږي او کيدلای شي چي د شخصي سکتور هم په کښي د پام رول ولوبوي خو په زياته اندازه دولت په دي برخه کي ښکيل دی، دا چي موږ د بيښنايي حکومتولی پر پرمختګ او اسانتياوو باندي بحث وکړی نو چي دا آسانتياوي په بريښنايي حکومتولی کي د کومو لارو په واسطه راوړل کيږي، په دي اړه بحث کوو، د بريښنايي حکومتولی وسايل او لاري چاري چي خدمات ورڅخه ترسره کيږي، زيات دي خو موږ به دلته د ځينو يادونه وکړو همدارنګه به ددوی د استعمال په اړه هم بحث وکړو چي په کومه برخه کي زيات رول لري او کوم خدمات ترسره کولای شي. خو داسي نه ده چي يوازي همدومره دي، بلکي ډير زيات دي، خو موږ يوازي د يو څو څخه يادونه کوو:

1 - **انټرنيټ:** دا چي په نني عصري او اليکترونيکي نړۍ کي د انټرنيټ استعمال ډير زيات دی، نو د بريښنايي حکومتولی په برخه کي هم ډير زيات رول لري، چي په لاندي ډول سره به يې وپيژنو: د انټرنيټ د منځ ته راتللو لومړنی نښي نښاي په ۱۹۵۷ م کال کي لټولی شو. دا هغه وخت و چي پخواني شوروي اتحاد په خپله فضايي بيؤی د سپوتنيک (Sputnik) په نامه کيهان ته وليږدوله. په همدي وختونو کي د امريکا متحده آيالات هم په دې فکر کي شوه چي څنګه به وکولئ شي خپلي فضايي پروږې تر ژوءې او دقيقي څارني لاندي راولي. په ۱۹۶۲ م کال کي د امريکا هايي ځوواک و يو تن د Rand paul baran په نامه دې ته وګوماره ، چي که چيرته د امريکا په ځينو ښارونو اتومي بريد وشي نو دوی به څنګه د خپلو اتومي توغندويو پروګرام په خپل لاس کي ولرلی شي. [14]

نو دده دله اوږده کار او هلو ځلو وروسته، هوايي ځواک ته د يو داسي نيټ ورک جوړولو مشوره وکړه چي په هغه کي ډير کمپيوټرونه يو بل سره تړل ي وي او مهم معلومات له يو کمپيوټر څخه بل ته په اسانی انتقال شي. چي لومړی يې د APRA نيټ ورک سيسټم جوړو کړ چي يوازي څلور کمپيوټرونه په کې له يو بل سره تړلي وو او د همدې ايجنسی سره د تړاو له امله يي د APRANET نوم ورکړ. په ۱۹۷۳کال کي د DARPA يوي کارکوونکي ډلي چي مشر يې Vinton Cerf و د TCP/IP پروتوکول له لاري په دې بريالی شو چي د کمپيوټرونو بيلابيل نيټ ورک سيسټمونه په خپلو کي سره وتړي. په ۱۹۷۴ کال کي د همدغي ډلي لهخوا څخه دي نيټ ورک سيسټم ته د Internet نوم ورکول شوو. د انټرنيټ کلمه له دوو کلمو interاو net څخه جوړه ده چي inter د نړيوال او net د جال يا شبکي معنا ورکوي چي مجموعي معنايي نړيواله شبکه ده.انټرنيټ تعريف: د کمپيوټر د نيټ ورکونو يو نيټ ورکی دی، کوم چي د معلوماتو (Data) د استوني له پاره سره ورته ژبه يا پروتوکول کاروي. هغه نيټ ورکونه چي انټرنيټ جوړوي، په ولايتونو، هيوادونو او نړۍ کي خواره دي او هر کمپيوټر چي ددي نيټ ورکونو څخه يوه سره هم تړلي وي د انټرنيټ برخه ده. (Enc.Wiki)

که څه هم انټرنيټ لومړي ځل يّ امريکا کي د ځانګړي نظامي ضرورت له مخي ايجاد شو خو وروسته يي د يو نړيوال جال بڼه خپله کړه او ګرده نړۍ يې د ځان سره په دې جال کي راونغښتله. په دې توګه انټرنيټ نه يواځي د انسانانو ترمنځ د معلوماتو تبادله او اړکي اسانه کړل بلکي د نړۍ خواره واره تنابونه يط هم رالنډ کړل او دنيا يې په يوه نړيوال کلي واړوله. (انټرنيټ. عبدالهادي مومند .۲۰۱۷.).

---

[14] ۲۰۰۴. Encyclopedia.Wikipedia،

(c) ketabton.com: The Digital Library

2 - **معلوماتي ټيکنالوژي يا IT :** معلوماتي ټيکنالوژي د ننۍ برېښنايي حکومتولی يوه برخه ده چي د دولتونو سره د خلکو لپاره د معلوماتو او معاملاتو په ترسره کولو او وړاندي کولو کي کمک کوي. د معلوماتي ټيکنالوژي څخه د برېښنايي حکومتولی په برخه کي زيات کار اخيستل کيږي او تر ډيره بيده هم کاميابه ګڼل کيږي. د هرډول برېښنايي موادو او معلوماتو د رامنځته کولو ، پروسس، کولو ، ذخيره کولو، بياتر لاسه کولو او تبادلي لپاره د کمپيوټرونو کارولو ته ويل کی.ي آی ټي د شخصي يا تفرحي ټيکنالوژيو خلاف معمولا د سوداګريزو عملياتو په ساحه کي کاريږي. معلوماتي ټيکنالوژي د معلوماتي او مخابراتي ټيکنالوژۍ)ICT) فرعي مجموعه ګڼل کيږي. د معلوماتي ټيکنالوژۍ سيسټم (آی ټي سيسټم) عموما يوه معلوماتي سيسټم ، د مخابراتو سيسټم يا په لا ډير مشخص ډول د کمپيوټر سيسټم ته د هارډوير، سافټوری او نورو جانبي او الحقي وسايلو په ګډونو ويل کيږي. چي د آی ټي کارکوونکو د يوې محدودې ډل لخوا پر مخ وړل کيږي دا اصطلاح عموما د کمپيوټر او کمپيوټري شبکي لپاره د مترادفي اصطلاح په توګه کاريږي، خو بيا هم د معلوماتو د ويش نوري ټيکنالوژۍ لکه تلويزيون او ټيليفونونه هم رانغاړي. په اقتصادي کي ګڼ محصولات يا خدمات له معلوماتي ټيکنالوژۍ سره تړلی دی، چي د کمپيوټر هاډوير، سافټوير، الکترونيکي توکي، سيمي کنډکټرونه، انټرنيټ، مخابراتي تحهيزات، او اي کامرس پکي د يادول وړ دي.

3 - **کمپيوټر:** کمپيوټر لکه څرنګه چي مخکي په نامه، هغه شخص تل هڅه کوي چي خپل ژوند اسان کړي، او له همدې امله د برېښنايي کمپيوټر جوړ، تاسو ته اجازه په چټکۍ سره د اړتيا وړ کړنې ترسره کړي. لومړۍ د کمپيوټر، او يا په څېړ، په نامه abacus - يو عام شمېرلو تخته. دا ساده محاسبه ته اجازه ورکوي، او برابريږي وه خورا ساده دي. د لومړي پروګرام د کمپيوټر توکي د ماشين جوړ شوی او مشهور په 1946 Dzhon Fon Neyman نوم ساينس پوه-رياضي وړاندې. د د ټکنالوژۍ مترقي پراختيا، د زيات شمېر نوې پروژې د راڅرګندېدو سره سره، د لومړي ځل کمپيوټر د اصولو ډېر کارول او عصري وسايل. Von نيومن يوازې کار نه درلود، خو سره د همکارانو. هغوی په مرسته سره، دا به د د ميکانيزم په راتلونکي جوړښت معلوم کړي. د هغه په وينا، هغه له يوه څخه زياتو آله لري، سره د بهرنيو په اوږدو کي، پرته له کوم، هم، نيوله نه شي کولای. دا هغه آله چې د منطقي او حسابي عملياتو او يا ترسره الوبخارا (arithmetic منطق واحد) د کنټرول، او يا UU. دا هم ضروري و، او د پلورنځي د پروګرامونو او د معلوماتو د ځينو حافظه. بهرني توکي د مختلفو معلوماتو دنده او خارجي ترسره کړي. Dzhon Fon Neyman وړانديز وکړ چې د حافظې بايد په داسې يوې لاره چې د خپلو ټولو حجرې به د يو مساوي ته رابللي او دکمپيوټري نورو توکي موجود وي ترتيب شي[15].

د رياضي د جوړښت تر څنګ او د لومړي کمپيوټر د اساسي اصولو په ګوته، په لاندې توګه وه. قومانداني بايد په ترتيب سره د پراسس، هغه څه چې د سافټ وير د کنټرول د اصل په نامه له خوا ترسره شي. ټول پروګرامونه، سره د معلوماتو په اوږدو کي په يوه حافظه، چې، په خپل وار، د حجراتو پورته دی زيرمه شي. د دوی هر يو د خپل شمير، او بهيرګر په هر وخت کې موجود دی. دا اصول دي مشاهده کړي، او په ځينو عصري کمپيوټر، چې د "شاليد-neymanskimi" ته راجع کيږي. نو، نيومن دا وويل شي، هغه څه چې دی د يو کمپيوټر د يو تعريف ورکړ.

---

[15] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

عصري کمپیوټر: د نن ورځې د ولایتي شوراګانو ستونزه دا ده چې د یوه لوړ سرعت مالومات د استملاک، د پروسس، انتقالول او د ترلاسه کولو معلومات برابر کړي. دا باید د تولید واحدونو د کارکوونکو او مدیریت لپاره مناسب وي. زموږ په وخت کې، د ټکنالوژۍ د لوړ سرعت پرمختګ، د ټکنالوژۍ د نوي ډولونه د راڅرګندېدو په موده کې، د ولایتي شورا ده، که نه د ټولو، نو هر دوهم کس. معمولا دا یو شخصي کمپیوټر چې په دې موخه د وصل د معلوماتو د شبکې، په دې توګه زموږ د ژوند یوه ډېره مهمه برخه ده. اوس د کمپیوټر دی - د معلوماتو اصلي وسیله او په دفتر او په کور کې. نږدې په ټولو کار سره د معلوماتو سره دا ترسره کړي، چې آیا دا د متن پیغام معمول او یوشان او یا د یو تفریحي فلم کتل. د نن ورځې تر ټولو پرمختللي کمپیوټرونه په ماډل کې ستونزې چې نه د کړنو د یو الګوریتم، چې د مصنوعي استخباراتو نوم په څرګند ډول جوړ حل پیچلې بیولوژیکي او فزیکي پروسو لپاره کارول کیږي.

په دې ساحه کې، کمپیوټرونه دي یوازې د خپل پرمختګ پیل، له دې امله چې د کمپیوټر په داسې ستونزو د حل ده، په داسې حال کې چې دا ناشوني خبره ده. د عصري کمپیوټر دي چې د کمپیوټر د څلورم نسل د بې سارې، خو یو شمېر رعیت له دوی پنځم لري. او حقه، نو د سافټ ویر د چټک پرمختګ ورکول. له همدې امله، د دې پوښتنې په واحد، دقیق ځواب نه دی. نو، کمپیوټرونه - دا څه پرته چې نن هر څوک کولای شي نه په عصري ژوند وکړي. (Enc.Wiki)

4 - **برېښنالیک (په انګرېزي: electronic mail یا e-mail)** د لیک تر ټولو چټکه بڼه ده. برېښلیک د هغه کمپیوټر په مرسته چې انټرنټ ته لاسرسی ولري لېږل کېږي. د ایمیېل یا برېښنالیک د څلوېښتمې کالیزې په مناسبت یوې ویبپاڼې (mashable.com) د برېښنالیک د تکاملي یا بشپړتیایي تاریخ د څلوېښتو کلونو ډیزاینونه خپاره کړي دي. برېښنا لیک چې په لومړیو کلونو کې یوازې د یو کم شمېر ساینس پوهانو یا موسسو د ارتباط وسیله وه نن سبا دومره عام شوی چې حتی د ډېرو داسې کسانو لپاره چې ښایي په میاشتو کې یې یوه کرښه خط نه لیکه بې ایمیله ګوزاره ګرانه شوې ده. [16]

ډېر خلک مجبوره دي چې د ورځې څو څو ایمیلونه ولیکي یا د نورو برېښنالیکونو ته ځواب ولیکي . لومړنی برېښنالیک د انفورماتیک یوه انجنیر، چې رې ټاملسن نومېږي، په ۱۹۷۱ ع کال ولېږه. ده یو کال وروسته د پوهنتونونو لپاره د انترنټ له لارې د مالوماتو د تبادلې یو خاص سیستم جوړ کړ. رې ټاملسن په ۱۹۷۱ کال په خپل لومړني ایمیل کې لیکلي وو:qwertyuiop-send (mashable.com) ویبپاڼې د لومړني برېښنالیک په ویاړ د ایمیل د ۴۰ کلن بشپړتیایي پړاو ډیزاینونه خپاره کړي دي. د بریتانیا ملکه دوهم الیزابت لومړنی جګپوړې مقامه وه چې په ۱۹۷۶ کې یې برېښنالیک ولېږه. په ۱۹۷۸ کال ایمیل له پوهنتونونو دباندې د لومړني ځل لپاره وکارول شو.

په ۱۹۸۲ کې د ایمیل (e-mail)کلمه د لومړي ځل لپاره وکارول شوه. په ۱۹۸۹ کې په برېښنالیک کې بڼه راغلاست (welcome)، ایمل ورسېد(sent)، یو ایمیل لرئ، او خدای پامان عبارتونه ثبت شول چې تراوسه اکثره شته. په ۱۹۹۷ کې مایکروسافټ هاټ مېل (hotmail)او وروسته اوټ لوک (outlook) په انترنټ کې فعاله کړل. په ۱۹۹۸ کې د سپم (spam) اصطلاح د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شامله شوه. په ۲۰۰۳ ع کال د امریکا د هماغه وخت ولسمشر جورج ډبلیو بوش له سپم سره د مبارزې قانون توشیح کړ. په ۲۰۰۴ ع کال په ایمیل او چټ کې

[16] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاروېدونکي لندوني (لکه؛ ru) د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شاملې شوې. په ۲۰۰۷ ع کال گوگل جي مېل (gmail) د عامو خلکو لپاره وړاندې کړ او په ۲۰۱۱ کې د (e-mail) کلمه په (email) بدله شوه. (Enc.Wiki)

5 - **د سيرچ يا لټون سيستم :** يو سافټوير او هارډوير د وېب له اړيکي سره په گډه په انټرنيټ کې د معلوماتو د لټون وړتيا برابروي. د لټون ماشين معمولا د هغه سايټ په معنا دی چې د سيستم د اړيکې (مخکې-پای) کوربه‌توب کوي. د لټون د ماشين د سافټوير برخه د لټون انجن دی – د پروگرامونو هغه ټولگه چې د لټون د ماشين فعاليت وړاندې کوي او معمولا د لټون انجن جوړوونکې کمپنۍ سوداگريز راز دی. د لټون ډېری ماشينونه د نړۍ په کچه په وېب سايټونو کې معلومات لټوي، مگر داسې سيستمونه هم شته چې کولی شي د FTP يا د فايل د لېږد پروتوکول د سرورونو فايلونه، په آنلاين پلورنځيو کې شته توکي، او د Usenet خبري گروپونو معلومات وگوري. د لټون پراختيا د عصري انټرنيټ يو له لومړيتوبونو څخه دی (د لټون انجنونو په کار کې د اصلي مسائلو په اړه ژور ويب مقاله وگورئ). د سټاټيسټا د شمېرو له مخې، د ۲۰۲۱ کال په اکتوبر کې د لټون د ماشينونو کارول په لاندې ډول وېشل شوي وو:
گوگل – ۸۶،۶۴ سلنه
بېنگ – ۷ سلنه
ياهو – ۲،۷۵ سلنه د ۲۰۲۱ کال په اگست مياشت کې د سټاټ کاونټر گلوبل د شميرو له مخې، په آسيا کې چينايي سرچيني بايډو (Baidu) وکړای شول د انټرنيټ د بازار نږدې ۳ سلنه برخه ونيسي. په بدل کې يې بيا په همدې سيمه کې ياندېکس (Yandex) له ياهو څخه وړاندې شو او نږدې ۲ سلنه برخه يې خپله کړه او په ډلبندۍ کې يې دريم ځای خپل کړ.

6 - **گرځنده ټيليفونونه:** د بشر يوه مهمه اختراع گڼل کيږي، ځکه چې د مصرفي ټکنالوژۍ يوه تر ټولو ډېره کاريدونکې او تر ټولو ډېره پلورل کيدونکې برخه ده. گرځنده ټيليفونونو د محبوبيت له نظره په ځينو ځايونو کې چټکه وده کړې ده، د بېلگې په توگه په بريتانيا کې په ۱۹۹۹ کال کې د ټولو گرځنده ټيليفونونو شمير د کورونو تر شمير زيات شو. دا مهال گرځنده ټيليفونونه د نړۍ په هر ځای کې موجود دي او د نړۍ په کابو نيمو هيوادونو کې څه باندې ۹۰ سلنه خلک لږ تر لږه يو گرځنده ټيليفون لري.

ځيرک ټيليفون : ځيرک ټېليفونونه يو شمير داسې ځانگړنې لري چې له نورو يې بيلوی. د مخابراتو نړيواله اتحاديه د هغو کسانو کچه اندازه کوي چې انټرنېټ ته لاسرسی لري او د موبايل-براډ بنډ فعال گډونوال يې بولي (چې ټابلېټونه او داسې نور موبايلونه په کې راځي). په پرمختللې نړۍ کې دا مهال ځيرک ټېليفونونه د مخکېنيو گرځنده ټېليفونونو تر سيستمونو ډېر کارول کېږي. په پرمختللو هېوادونو کې ځيرک ټيليفونونه د گرځنده ټيليفونونو شاوخوا ۵۰ سلنه برخه جوړوي. (Enc.Wiki)

ساده ټيليفون: د ساده ټيليفون اصطلاح معمولاً هغو گرځنده ټيليفونونو ته کارول کيږي چې د اوسنيو ځيرکو ټيليفونونو په پرتله يې وړتياوې کمې وي. ساده ټېليفونونه پر ملټي مېډيا، انټرنېټ او نورو لومړنيو وړتياوو سربېره معمولاً د غږيزې اړيکې او متني پيغامونو وړتيا لري. يو ساده ټېليفون تر يوه داسې معمولي گرځنده ټېليفون ډېر کارونه کولی شي چې يوازې د اړيکو ټينگولو او پيغامونو لېږلو وړتيا لري. ساده ټېليفونونه او ابتدايي گرځنده ټيليفونونه له يوه اختصاصي او کارن برسېر سافټوير څخه استفاده کوي. د دې پر خلاف، ځيرک ټېليفونونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معمولاً د ګرځنده ټیلیفون له چلوونکي سیستم څخه استفاده کوي چې تر ډېره د ډیوایسونو تر منځ مشترکي ځانګړنې سره شریکوي.(Enc.Wiki)
استفاده: ګرځنده ټېلیفونونه د بېلابېلو موخو لپاره کارول کېږي چې د کورنۍ له غړو سره اړیکه ټینګول، سوداګریزې چارې مخته وړل او په بیړنیو حالاتو کې ټېلیفون ته لاسرسی یې د بېلګې په توګه یادولی شو. ځیني خلک د بېلابېلو سوداګریزو او شخصي موخو لپاره تر یوه ډېر ګرځنده ټېلیفونونه کاروي. د بیلا بیلو اړیکو د پلانونو له ګټو څخه د استفادې لپاره ګڼ سیم کارتونه کارېدای شي. د بېلګې په توګه یو ځانګړی پلان ښایي څه ناڅه ارزانه ځايي اړیکې، لرې اړیکې، نړیوالې اړیکې یا هم رومینګ برابرې کړي.
روغتیايي اغیزې : د انسان پر روغتیا د ګرځنده ټیلیفونون د وړانګو اغیزې هغه موضوع ده چې په دې وروستیو کې پام ورته شوی او څېړل شوې ده، لامل یې دا دی چې په ټوله نړۍ کې له ګرځنده ټېلیفون څخه استفاده زیاته شوې ده. ګرځنده ټیلیفونونه د مایکرو وېو په محدوده کې له الکترو مقناطیسي وړانګو څخه کار اخلي چې د ځینو په اند ښایي دغه وړانګې د انسان روغتیا ته زیان ولري. په دې اړه د انسانانو او غیر انساني حیواناتو اړوندې ګڼې اپیډیمولوژیکې او تجربوي څېړنې موجودې دي. ډېری دغه څېړنې په انسان کې د ګرځنده ټېلیفون او زیانمنوونکو بیولوژیکي اغېزو تر منځ کومه اړیکه نه څرګندوي. دا څېړنې د هغو شواهدو د توازن په توګه تعبیرېږي چې ښیي د ګرځنده ټېلیفونونو له لارې انسان ته کوم زیان نه رسېږي، که څه هم یو ګڼ شمېر انفرادي څېړنې دغه ډول یوه اړیکه څرګندوي یا هم بې پایلې دي. د ډېټا د ارتباطي شبکو په څېر نور وایرلېس ډیجیټل سیستمونه هم دې ته ورته وړانګې تولیدوي[17].

7 - **باور کارټ :** (په انګرېزي: Credit Card) یا بانکي کارت هغه ارزښتمن سند وي چې د کارت خاوند د دې جوګه کوي چې هر ځای کې وغواړي نو خپل د اړتیا سره سم نغدې پیسې له خپل بانکي ګڼون نه وباسي. همداراز د باور کارت په مرسته په انټرنټي هټیو، بازارونو، او سفري دفترونو کې بېلابېل توکي، او ټکټونه وپېري. ډېبټ کارډ ډېبټ کارډ ته بانک کارډ یا چک کارډ هم ویل کیږي، دا په حقیقت کې یو پلاستیکي کارډ ده چې بانکي ګڼون ته لاسرسي اسانه کوي ، د توکو د پیر او پلور پر مهال د نغدو پیسو پر عوض هم کاریدلی شي. کچیرې وغواړو د انټرنیټ پر مرسته توکي و پیرو نو په ځینو ځانګړو مواردو کې کارډ پورې اړوند ګڼون نمبر څخه استفاده کوو چې د کارت فزیکي موجودیت ته هم اړتیا نه وي. د ۲۰۰۰ میلادي کال له نیمایی نه را پدیخوا نوښتګرو مؤسسو دا چاره نوره هم اسانه کړې او په یوه ښار یا هیواد کې ویشل شوې کارډونه په بله ساحه یا هیواد کې هم د کاریدو وړ دي. (Enc.Wiki)
د ډیبټ کارډ په مرسته پیسې له یوه ځایه بل ځای ته بې له دې چې بیرته را وګرځي لیږلی کیږي او هم د ATM کارډ په شان له خپل ګڼون څخه د پیسو د ایستلو او اینودلو لپاره کارول کیږي. ځینو هیوادونو کې بانکونه په دې ډول معاملو یا ترانزکشنونو باندی لږ حق الزحمه وضع کوي ، په انګلستان کې تاجران دا ډول چاره مني ځکه دوي غواړی پیسی یی خوندي وی خو عادي مشتریان بیا له دې کاره معاف دي ، همدا شان ډیر خرڅونکي د کوچنیو بانکي معاملو لپاره ډیبټ کارډ نه مني ځکه د جنس ګټه د بانکي حق الزحمې په واسطه له مینځه ځي او دا کار خرڅونکي ته بی ګټې تماميږي.

---

[17] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

8 - **د خبرتیایي ټکنالوژۍ :** پیژندنه بیلا بیلو پوهانو په بیلا بیلو ټکیو کې کړې ده. خو د یو ټولیز او جامع تعریف لپاره یې څو بېلګې وړاندې کوم:

- پخوا به مو لیکونه، پیغامونه، خبرتیاوې (معلومات) د جارچیانو، قاصدانو، کوترو او پوستې له لارې استول راستول. خو، نن د کمپیوټري شبکې (لکه انټرنېټ) او مخابراتي مزیو او کېبلونو له لارې ستاسې لیکونه د نړۍ په هر ګوټ کې په څو ثانیو کې بل کمپیوټر ته استول کیږي، دغه راز استونه برېښلیك (برېښنالیك) یا electronic mail یا په لنډیز سره Email بلل کیږي.
- پخوا به مو بل ځای له چا سره هممهالي خبرې اترې نشوې کولی. خو نن خپلې نظریې، افکار او خبرتیاوې په عین وخت کې له خپل کمپیوټره په یو ډېر لیرې پراته ځای کې له بل کمپیوټر سره د انټرنېټ له لارې شریکولای شئ. داسې، چې تاسې خپلې خبرې پر خپل کمپیوټر لیکئ او مخامخ لوري یې په همغه وخت کې هلته لولي، بیا هغوی لیکي او تاسې یې دلته لولئ. دې ته برېښبنډار (chatting) وایي.
- پخوا به مو د یوې موضوع، مثلا د افغانستان د تاریخ په اړه معلومات غوښتل، ډېر کتابونه او کتابتونونه پسې لټول؛ خو د خپلې اړتیا وړ مواد نه موندل یا به مو له ډېر کړاو وروسته تر لاسه کړل. او یا به د رخصتۍ ورځ وه، کتابتونونه به بند وو، نه مو شوای کولی خپله څېړنه او تحقیق وکړئ. خو نن کمپیوټر روښانوئ، انټرنېټ ته ورځئ او وېبځیونه لټوئ، هغه کتابتون ته ورځئ، چې له انټرنېټ سره تړلی وي او د خپلې اړتیا وړ مواد په ډېره لږه موده کې ترې لاسته راوړئ. دغه چار وېبپلټنه (web searching) یا وېبلټونه (web browsing) بولي.
- پخوا به مو اسعار بل ځای ته د چا په لاس استول، خو نن د بانکونو تر منځ پیسو راکړه ورکړه او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو د شبکو، انټرنېټ او مخابراتي مزیو له لارې په ډېره اسانۍ کیږي. دغه عمل برېښلېږد (electronic transfer) بلل کیږي.
- پخوا به مو خپل سوداګریز توکي پخپله او د نورو هغه به خپله راوړل. خو نن د سوداګریزو مالونو پېرل، پېرودل او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو او انټرنېټ د اسانتیاوو په مرسته کوئ. دې ته برېښسوداګري (electronic business) وایي.
- پخوا به په جرګو، غونډو او ناستو کې د ګډون لپاره سلګونه او زرګونه کیلو متره مزل کاوه. خو نن په یوه غونډه کې د بېلابېلا بېلو ښارونو او هېوادونو وګړي له مزله پرته برخه اخلي. د کمپیوټر، کمپیوټري شبکې او ګنوالو (digital) کامرو له لارې پېښنه له انټرنېټ سره تړل کیږي او بیا د برېښنایي سیګنلونو له لارې ټولو ګډونوالو ته ور رسیږي. دغه چار ته ویډیویي غونډه (video conferencing) وایي. خبرتیایي ټکنالوژي همدا ده.

د خبرتیاوو همدغه لیږد رالیږدد خبرتیایي ټکنالوژي بلل کیږي او د کمپیوټرونو، کمپیوټري شبکو، انټرنېټ، مخابراتي مزیو (کیبلونو) او نورو اړوندو وسیلو له لارې د خبرتیاوو دغې اسانې، ساده او لږ بیې استونې او ګډونې ته خبرتیایي ټکنالوژي وایي.

پورته ذکر شوي آلات د بریښنایي حکومتولی په برخه کې هغه څه دي چې د پام وړ تغیرات یې راوستلي او خلکو او دولت ته یې د خدماتو د آرایه کولو آسانتیا وړ په برخه کړي ده. خو د بریښنایي حکومتولی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کي پورته ذکر شوي آلات هم بسنه نه کوي، يعني دا آلات او لاري چاري يې آخيرنۍ حد نه شی بلل کيدلای، د برېښنايي حکومتولی په برخه کي نور هم ډېر آلات او ابزار سته چي د برېښنايي حکومتولی په برخه کي په ښه توګه سره کار کوي.

پورته ذکر شويو او نورو آلاتو د هيوادونو پر حکومتوليو په پراخه توګه تاثير کړی او هغوی ته يې زياتي آسانتياوي برابري کړي دي، همدرانه همدغه آلاتو د هيوادونو په حالت او چاپيريال کي د پام وړ بدلونونه رامنځته کړي دي. ولي چي اکثره هيوادونه په زياته توګه که ووايم چي په هره برخه کي د برېښنايي حکومتولی د ابزار او وسايلو څخه استفاده کوي. پورته ذکر شويو آلاتو د انفرادي افرادو او ټولنو په باب هم زيات تاثير کړی دی او خلک يې د نوي بدلونو او نويو څيزونو د استعمال سره آشنا کړي دي، خلک اوس کولای شي چي د برېښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه په لنډ وخت کي په ډيرو شيانو باندي په ډيري آسانی سره خبر شي، همدرانګه برېښنايي حکومتولي خلکو ته په هره برخه کي خدمات وړاندي کوي، که روغتيا، تفريح، روزنه، تعليم، زراعت، اقتصاد او نورو برخو کي ټولني او خلکو ته خدمات او اسانتياوي برابروي.

دا چي موږ د برېښنايي حکومتولی پر اسانتياوو باندي وږغيدلو چي خلکو او ټولني ته يې څومره اسانتياوي رامنځته کړي دي، خو په داسي حال کي چي کيدلای شي چي برېښنايي حکومتولي ځيني تاوانونه هم ولري چي هغه به په راتلونکو برخو کي په منظم ډول سره ولوستل شي. همدارنګه چي د برېښنايي حکومتولی ابزارو د برېښنايي حکومتولی په برخه کي کوم خدمات کړي او ترسره کوي، په دي اړه به هم بحث وشي.

د برېښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي:

موږ په مخکي درسونو کي د برېښنايي حکومتولی وسايل وويل چي برېښنايي حکومتولي په کومو لارو سره وړاندي کيږي، خو اوس به موږ په دي باندي بحث وکړو چي په سازمانونو کي برېښنايي حکومتولي لپاره بايد څه وشي، د برېښنايي حکومتولي، د اروپا کنسيل، مقالي پر اساس دولت بايد لاندي کارونه ترسره کړي، ترڅو برېښنايي حکومتولي رامنځته کړي[18].

- ✓ د ICT د استعمال په ډيموکراتيکو پروسو او عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د ډير احتياط څخه کار واخلي او بايد په قانوني ډول سره ارزيابي شي.
- ✓ ددي لپاره چي د خلکو حقوق وساتل شي، نو بايد نو ټولي هغه پروسي او کړني چي د شخصي خلکو معلومات په کي ساتي بايد په ډير دقت سره وي، او په هيڅ ډول ورځخه ضايع نه شي. ټوله هغه څه چي په هغه سره خلک کولای شي، په برخه اخيستنه کي ګډون وکړي، بايد اماده وي ترڅو د دوی حقوق خوندي پاتی شي.
- ✓ د برېښنايي حکومتولي ستراتيژاني بايد د کيفيت منظم کولو يو کنټور سيستم ولري، چي هدف يې د عامه خدماتو پرمختګ او په ښه ډول سره وړاندي کول وي.
- ✓ د برېښنايي حکومتولی ستراتيژاني بايد د پرمختګ لپاره په انلاين او اپلاين ډول سره د کمپاينونه ولري، ترڅو خلک د برېښنايي حکومتولی د خدماتو څخه خبر کړي.
- ✓ د باوروالي يا Authentication ميتود بايد په اعتباري ډول سره منل شوی او محفوظ وي.

[18] د اروپا کنسيل. برېښنايي حکومتولی .صص. ۱۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ مناسب ساختمان یا ځای باید موجود وي، ترڅو شخصي، باوري او محفوظه معلومات په ښه ډول سره په امنیت کي شي. (بریښنایي حکومتولی، د اروپا کنسیل، ۲۰۰۴، ۱۰)

د بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو پر آرایي باندي:

لکه څرنگه چي موږ په دي باندي بحث وکړی چي د بریښنایي حکومتولی په اړه باید څه ترسره شي، نو اوس دا چي ولي باید بریښنایي حکومتولي ترسره شي او همدانگه بریښنایي حکومتولی په واسطه سره د خدماتو وړاندي کول پر خدماتو پر ارایي باندي څه آغیزي لري، ځکه چي موږ ته دا معلومه شي چي موږ بریښنایي حکومتولي په لاره اچوو، نو دا زموږ د خدماتو د ارایي باندي کوم تاثیرات لري، او باید ددي لپاره موږ ته څه په لاس راځي. چي کله موږ ته دا معلومه شي ، نو بیا موږ ته بریښنایي حکومتولي نوره هم اهمیت پذیره کیږي. نو د بریښنایي حکومتولی آغیزي د خدماتو پر ارایي باندي په لاندي ډول سره د مختلفو مقالو پر اساس مطالعه کوو.

د E-government Attributes مقالي پر اساس د بریښنایي حکومتولی تاثیرات او آغیزي د خدماتو پر آرایه کولو باندي په لاندي ډول سره دي[19]،

الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته

د بریښنایي حومتولی په واسطه دولتونه او افرادي کولای شی چي په ډیري اسانی سره خلکو ته خدمات وړاندي کړي. چي په هغه سره به خلک هم راضي وي او هم به یې وخت نه وي ځایه سوی.

ب: دولتي کړنو کي شفافیت

د بریښنایي حکومتولی مهمه آغیزه چي پر خدماتو باندي یې لري، هغه داچي دولتي خدماتو به خلکو ته په پوره شفافیت سره وړاندي کیږي، ماسیوا د تعصب، پیژندني او واسطي څخه. ځکه چي د بریښنایي حکومتولی ابزار خلکو ته نه بلکي اسنادو ته او کار ته گوري.

ج: معلوماتو ته آسانه لاسرسی

د بریښنایي حکومتولی د خدماتو په واسطه سره خلک کولای شي چي خپلو هر ډول معلوماتو په آسانی سره لار پیدا کړي او ژر یې وگوري، که هغه د پوهنتون نتیجه، د انتخاباتو نتیجه، د بستونو اعلان او پایلي او یا هم داسي نور څه وي، خو د بریښنایي حکومتولی په واسطه سره په ډیر لنډ وخت کي خبریږي.

د: آرام

د بریښنایي حکومتولی خدمات خلکو ته پر وخت او په ډیره ښه توگه سره وړاندي کیږي، یعني دیته ضرورت نسته چي خلک دي کاغذان د یوه ځای څخه بل ځای ته انتقال کړي، او یا هم دي د نوبت لپاره په قطار کي ودیریږي، بلکي کولای شي، چي بیله کوم تکلیف څخه خپل کار ترسره کړي.

---

[19] E-Digital Government attributes . کایمبرلي.صص.۱۱-۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ر: د مصارفو کمښت

برېښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه د مصارفو کمښت رامنځته کېږي، ولي چي په يوه بيروکراټيکه ټولنه کي خلکو څخه زيات مصارف او پيسي مصرفيږي. خو برېښنايي حکومتولی دا ټول مصارف وربچتوي او کولای شي په انلاين بڼه د ده هر کار ته حل پيدا کړي.

ز: چلنجي او په زړه پوري کار

د برېښنايي حکومتولی کړني ټولي په ډېره ګټوره او خوندوره توګه سره مخته وړل کيږي، هيڅ کارمند د خدماتو د ترسره کولو په وخت کي د ناارامی خيال نه کوي او نه هم د خپل کار څخه په ډېره اندازه سره خسته کيږي او د خپل کار څخه خوند اخلي.(E-Digital Government attributes، کايمبرلي، ۲۰۲۱، ۱۱-۱۲).

ح: ګډ حکومت

د برېښنايي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره دي چي په خپل ترکيب کي دولت او ښاريان سره نيږدي کوي چي داسي حکومت منځته راوړي چي خلک او دولت سره يو وي، چي دا د ښه حکومتولی يو مهم فکتور دی[20].

خ: اسانه عملي کوونه يا کيدنه

د د برېښنايي حکومتولی د ابزارو په وساطه دولتونه کولای شي چي پر خلکو باندي خپل خدمات په ډېره ښه او آغيزمن توګه په اسانه ډول سره عملي کړي او يا يي هم تر خلکو پوري ورسوي، د برېښنايي حکومتولی په واسطه دولتونه کولای شي د خپلو پاليسيو او قوانينو څخه خلک په ډيري اسانی سره خبر کړي.

ذ: د فساد نه شتون

د د برېښنايي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره خلکو ته وړاندي کيږي چي هيڅ فساد او اخلاقي جرم په کښي کي نه وي، ولي چي په ډېر واضح ډول سره چي خلکو ته هر څه معلوميږي ، دولتونه خلکو ته خدمات وړاندي کوي او د فساد شتون په کي نفي کوي. او هغه لاري چاري فساد پکښي له منځه ځي، رامنځته کوي.

ه: حساب کتاب درلودل

د د برېښنايي حکومتولی په واسطه دولتونه خلکو ته خپلو چارو اړونده د حساب کتاب لاري اسانه کوي او خلک د دولت د پآليسيو او کړنو څخه په اسانی سره خبريدلای شي. چي دولت په ډېره ښه توګه سره د خپلو کړنو په وړاندي حساب ورکوونکي کيږي.

و: پر دولت باندي زيات باور

د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کولو سره د خلکو زيات باور پر دولت سره کيږي، ولي چي موږ مخکي هم بحث پر وکړي چي د برېښنايي حکومتولی په واسطه ترسره

[20] Benefits of E- governance. شيوانګي پوندير. صص.۳-۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدونکي خدمات په شفاف ډول سره پر ته له توپیره ټولو خلکو ته په یوشان سره وړاندي کیږي، نو ځکه کله چي د دولت کړني په شفاف ډول سره خلکو ته وړاندي کیږي، نو د خلکو باور هم پر دولت باندي زیاتیږي. (Benefits of E- governance، شیوانګي پوندیر، ۲۰۱۷، ۳-۴).

د بریښنایي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي:

د بریښنایي حکومتولی په اوس وخت کي د حکومتونه که ووایم چي ټول خدمات په بریښنایي ډول سره د بریښنایي آلاتو په واسطه سره ترسره کوي، خو موږ به ځیني مهم ځني ولولو چي کیدلای شي، د بریښنایي حکومتولی اهمیت څرګند شي، د بریښنایي حکومتولی پرمختګ ترعنوان لاندي مقالي چي د هوګو ګالیګوس په واسطه وړاندي شوي، بریښنایي حکومتولي لاندي خدمات وړاندي کوي[21]:

اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول

د بریښنایي حکومتولی په واسطه ټول دولتي چاري چي خلکو ته وړاندي کیږي، د امکان تر حده د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، که هغه ښآروالی، بانکي، مالیاتي، او نور خدمات وي.

دویم: ښه حکومتداري

د بریښنایي حکومتولي په واسطه ښه حکومتداري، کله چي موږ په حکومتداري کي د بریښنایي حکومتولی دابزارو په واسطه خدمات ترسره کوو، نو د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات ډیر ساده او په ډیر لږ وخت کي عامه خلکو او ښآریانو وړاندي کیږي، کله چي خلک د دولت څخه د خدماتو اړونده راضي و اوسي، نو په هیواد کي ښه حکومتداري رامنځته شوي وي.

دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ

بریښنایي حکومتولي په واسطه ښاریان کولای شي، چي په ډیري اسانۍ او ډیر ژر وخت کي خپل نومان وټاکي، همدارنګه د دولت سره په دولتي پریکړو او پروسو کي په انلاین بڼه برخه اخیستنه وکړي، همدارنګه کولای شي، چي ددولتي نوي قوانینو او مصوبو څخه ځان ډیر ژر خبر کړي. (بریښنایي حکومتولی، هوګو ګالیګاوس، ۲۰۰۲، ۵).

د E- government attributes مقالي پر اساس د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي ځیني خدمات په لاندي ډول سره دي[22]:

اول: E-filling (بریښنایي ډول سره ډکول)

د بریښنایي حکومتولي پر مټ خلک کولای شي، چي خپل اسنادونه په انلاین بڼه د انټرنیټ په واسطه سره ډک کړي، ماسیوا ددي چي پورمي په هارډ شکل سره واخلي، بیا یې په قلم سره ډکي کړي، او وروسته یې اداري ته وسپاري.

---

[21] هوګو. ګالیګاوس. بریښنایي حکومتولی. صص.۵.

[22] E-Digital Government attributes ، کایمبرلي. صص.۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم: د ټولني يوځای والی

د بریښنایي حکومتولی په واسطه خلک کولای شي، چي د یو بل د حالاتو څخه په ډیر ښه بڼه سره ځان خبر کړي او د مرستي، مشکل او نورو حالاتو کي کمک وکړي، همدارنګه د دولت ته د ټولنو په خبراوي کي هم اسانتیاوي برابروي.

دریم: د بحران مدیریت

دولتونه او یا هم شخصي افرادي کولای شي، چي د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په ډیر لنډ وخت کي د بحران رامنځته کیدلو څخه خبر ترلاسه کړي او د هغه د مدیریت لپاره کار وکړي.

څلورم: بریښنایي رایه ورکوونه (e- voting)

د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په مټ خلک کولای شي، چي په ډیري اسانۍ سره خپل د خوښي کاندید ته بیله دي چي په کتارونو کي انتظار وکړي په انلاین بڼه رایه ورکړي، چي د بریښنایي حکومتولی په برخه کي ډیره مهم کړنه ده.

پنځم: د مشتریانو د اړیکو د مدیریت سیستم:

بریښنایي حکومتولی داسي وسایل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتریانو غوښتنو ته ځواب ووایي او ددوی د شکایت څخه ځای خبر کړي.

شپږم: اقتصادي معلومات

د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په دولتونو او تجارتونو ته په ډیري اسانۍ سره خپل د تجارت او خدماتو کیفیت، کړني، تولیدات، راکړه ورکړي، او نورو اقتصادي معلومات پیدا کړي او کیدلای شي چي د خپل تجارتونو د ګټي او تاوان د سنجش او مدیریت لپاره د ګټورو لارو چارو څخه استفاده وکړي.

اووم: بریښنایي قانون جوړونه(E- rulemaking)

دولتونو ته اوس ډیره اسانه ده چي په اسانۍ سره ډیموکراتیکي قوانین جوړ، د خلکو نظر واخلي او بیا خلکو ته په ښه بڼه خدمات وړاندي کړي. همدارنګه دولتونه کولای شي چي په ډیر لږ وخت کي خپل د وضعي قوانینو څخه افراد خبر کړي او هم کولای شي چي د بریښنایي حکومتولی وسایلو پر مټ خپل د قوانین د رعایت څخه ځان خبر کړي.

اتم: بریښنایي زده کړي(E- Learning)

ډیر مهم کار چي د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي ، هغه هم د زده کړییزو خدماتو وړاندي کول دي، په ډیري اسانۍ سره اوس خلک کولای شي چي په انلاین بڼه حتي که څه هم په بل هیواد کي وي، زده کړي وکړي. د بریښنایي وسایلو په واسطه سره زده کړي کول په اوسني وخت کي ډیر عام شوي او خلک اوس اړ نه دي، چي د یوه ځای څخه بل ځای ته سفر وکړي. اوس خلک کولای شي، د انټرنیټ پر مټ زده کړي وکړي په خپل کور او یا هم بل د اوسیدلو په ځای کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم: د معلوماتو ګرندی پیداکوونه:

په برېښنايي حکومتولی کې خلک کولای شي، چې هر ډول معلومات چې شخصي حريم نه تاواني کوي او عمومي ګټه پکښې کې وي، په ډېري اسانۍ سره ترلاسه کړي.[23]

لسم: برېښنايي پير اوپلور(E- sale)

اوس خلک کولای شي، چې د برېښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په اسانۍ سره خپل خوښي وړ څيز په انلاين بڼه واخلي، او دي ته ضرروت نسته چې څوک د يو شي رانيولو څخه د يوه ځای څخه بل ځای ته ولاړ شي، هر څه چې وغواړي کولای شي په انلاين بڼه يې ترلاسه کړي.

يوولسم: برېښنايي بانکداري(E- Banking)

خلک اوس کولای شي، چې د بانکونو د خدماتو څخه په انلاين بڼه کار واخلي، ديته ضرورت نسته چې څوک دي، بانک ته ولاړ شي، پيسي راوباسي او بيا خپل ضرورت ورباندي پوره کړي، ځکه چې خلک کولای شي، د ATM ماشينونو په واسطه په اتومات ډول سره په هر ځای کې خپل پيسي ترلاسه کړي او هم کولای شي، چې د يو ځای څخه بل ځای ته پيسي په اسانۍ سره په کم وخت کې واستوي ماسيوا ددي چې څوک د بانک نماينده ګۍ ته ورسي.

دوولسم:برېښنايي بيل(E-Billing)

برېښنايي بيل جمع کول چې د برېښنايي حکومتولی د مهمو کارونو څخه دي، په زياتو هيوادونو کې ګټه ورڅخه اخيستل کيږي او د خلکو لپاره يې ډېره اسانتيا برابره کړي ده. ځکه که چيري بيل په پخواني کاغذي سيستم سره وي نو خلک ورسره ډېر په تکلف کې وي، ځکه يو وار به بيل ترلاسه کوي، بيا به يې په اړونده بانک کې جمع کوي، خو دا کار ډېر وخت او مصارف هم کيدای شي چې ولري، خو که برېښنايي حکومتولی دا اسانتيا برابره کړي ده، چې خلک کولای شي چې خپل بيلونه په ډېري اسانۍ سره په انلاين بڼه جمع کړي، يوازي دا نه چې بيل، بلکي هره ډول د پيسو جمع په انلاين بڼه ترسره کولای سي، که هغه د برېښنا بيل، د مالياتو بيل، د حوالي ورکول او ترلاسه کول او نوري اړونده کړني د برېښنايي حکومتولی د اسانتيا وو په وسيله سره په ډېره اسانۍ سره ترسره کوي.

يوازي دانه چې خلک د برېښنايي حکومتولی څخه پورته ذکر شوي خدمات ترلاسه کوي، بلکي نور هم زيات خدمات سته چې برېښنايي حکومتولي يې ارايه کوي، لکه برېښنايي اعلانات، برېښنايي معلومات، برېښنايي کنترول او نور سته چې خلک ورڅخه په مختلفو کړنو استفاده کولای سي. برېښنايي حکومتولي خلکو او دولت تر منځ د متقابل عمل يو ډېر ګټور پل دی، ځکه چې خلک او دولت يو د بل سره د خدماتو په ارايه او د معلوماتو په وړاندي کولو کې سره نيږدي کوي، دولت خلکو ته زيات خدمات په ډېره ګټوره توګه په لنډ وخت کې او د خلکو د اړتيا مطابق په مؤثره توګه وړاندي کوي. چې ترزياته حده ورڅخه ښاريان راضي دي او ګټه ورڅخه اخلي. (E-Digital Government attributes، کايمبرلي، ۲۰۲۱، ۷-۸).

---

[23] E-Digital Government attributes ، کايمبرلي.صص. ۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او برېښنايي حکومتولي

په افغانستان کې له ۲۰۰۱م کال وروسته د نړيوالي ټولنې په مرسته د نوي نظام په رامنځه کېدو سره، د نظام جوړوني او حکومتولی په برخه کې هڅې پيل شوې. د همدې هڅو په لړ کې يو هم د حکومتولۍ په برخه کې له نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخيستل چې افغان دولت د نورو هيوادونو په شان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ (ICT) په برخه کې ځانګړې توجه درلوده. که څه هم د افغان حکومت له لوري دا ډول هڅې په پرېکړو کې د خلکو د ګډون، معلوماتو ته د لاسرسي د سطحې لوړولو او د عامه خدماتو په برخه کې د شته ستونزو د له منځه وړو په موخه و، خو د ټولو هڅو سره سره لا هم په دې برخه کې افغانستان يو ډېر وروسته پاتې هېواد دی.

دملګرو ملتونو سازمان له لوري د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د ترسره شوې څېړنې له مخې په ۱۰۸۲م کال کې افغانستان د

۸۹۱هېوادونو په منځ کې ۸۷۱يم ځای درلود او په سويلي اسيا کې تر ټولو ټيټ مقام لرونکی هېواد و.

د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې ترسره شوي کارونه

افغانستان د برېښنايي حکومتولۍ ډګر ته تېره لسيزه را دانګلي دي او په دې موده يې ځينې ستر کارونه کړي دي، چې دلته يې يادونه ضرور ده:

مخابراتي سکټور: په افغانستان کې د ښې حکومتولۍ ډېر کارونه د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ پر غاړه دي او په دغه هېواد کې په تېرو ۱۸ کلونو کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ سکټور د پام وړ پرمختګ کړی دی. د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د معلوماتو پر اساس په افغانستان کې شاوخوا ۱۸ ميليونه خلک چې د ټول نفوس ۱۹ سلنه برخه جوړوي، مخابراتو ته لاس رسی لري .

په دې برخه کې د سيمکارت او د مکالمې بيې هم د پخوا په پرتله را ټيټې شوې دي. دغه راز د همدې سکټور په برخه کې ۱,۱ ميلیارډه ډالر پانګونه شوې او اوس مهال ۱۰۰ زره کسان په دغه برخه کې په کار بوخت دي.[24]

نوري فايبر(Fiber optic): نوري فايبر چې په اوسني عصر کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ په برخه کې يو مهم سيستم دی او کولای شي چې په يو ثانيه کې له لس ګېګابايټ څخه زيات شی (تصويرونه، غږيز پيغامونه)..... وليږدوي .

[24] د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د برېښنايي حکومتولۍ د رياست له آمر، ښاغلي هدايت الحق هدايت څخه ترلاسه شوي معلومات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوري فایبر یا فایبر آپټیک په افغانستان کې هم د مخابراتو او معلوماتيټکنالوئ په برخه کې یوه خورا مهمه پروژه ده، چې په ۲۰۰۷م کال کې د ۷۰ میلیونو ډالرو په پانګونې سره افغان دولت د لومړي ځل لپاره پیل کړه. د افغانستان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ د معلوماتو پر اساس، په تېرو ۸۱ کلونو کې د افغانستان ۱۲ ولایتونو ته فایبر آپټیک[25] کېبل غځول شوی دی، چې افغانستان یې له پاکستان، ایران، ازبکستان، تاجکستان او ترکمنستان سره نښلولی دی .[26]

برېښنايي تذکرې: د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د پېژندپانو برېښنايي کول او د دې لړۍ پیل په افغانستان کې یو بل مهم کار دی. په افغانستان کې د برېښنايي پېژندپانو د وېش لړۍ د سیمې د ګڼو هېوادونو په کچه نوښت بلل کېږي. که څه هم د برېښنايي پېژندپانو د توزیع لړۍ ډېره ورو روانه ده او تر دې دمه یوازې ۱۰ زره کسانو دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړې دي؛ خو که چېټول هېوادوال دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړي. په ډېرو برخو کې به خلکو او دولت ته اسانتیا وې رامنځته شي.

په ټاکنو کې د درغلیو مخنیوی، د ټاکنو لپاره د کارتونو د توزیع یا نوملیکنې د لګښتونو سپما، د هېواد د وګړو د دقیق شمېر معلومېدل ،نړیوال سټندرډ او له هېواده بهر د معیاري پېژندپاڼې په توګه د کارولو ګټې، په پاسپورت، د موټر چلولو جواز، د موټر ګرځولو جواز ،نکاحخط او نورو خدماتو کې آسانتیا، بهرنیو وګړو له خوا د افغانستان د تابعیت د تذکرو اخیستلو مخنیوی، د یوه کس له خوا د څو تذکرو اخیستلو او ورته نورو درغلیو او اداري فساد مخنیوی، د جنایي جرمونو کنټرول او د مجرمینو په پېژندلو کې آسانتیاوې او داسې نور ټول هغه موارد دي، چې د برېښنايي حکومتولۍ د بنسټ په توګه د یوه دولت لهخوا د خدماتو وړاندې کولو، مالیاتو ورکولو او راټولولو، اقتصادي ودې او پرمختیا، پالیسیو جوړولو او نورو برخو کې خورا مهم او د وخت اړتیا بلل کېږي.

د افغانستان ځانګړی ډومین (af): ډومین په انټرنیټ کې د یو چا د پېژنګلوی لپاره د هغه د ویب سایټ نوم دی. د نړۍ اکثریت هېوادونه د خپل نوم د سر د حروفو څخه په انټرنیټ کې د ویب سایټونو د پتو لپاره ځانګړی وروستاړی لري. افغانستان هم یو له هغو هېوادونو څخه چې د خپل نوم تر ورستاړي لاندې ډومین لري.

پر دې ټولو سربېره په افغانستان کې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو د یو شمېر دولتي ادارو ځینې سیستمونه برېښنايي شوي دي، چې له امله یې په چارو کې آسانتیا رامنځته کړې ده:

[25] فایبر آپټیک ته نوري فایبر هم ویل کېږي. دا ډول کېبلونه د لرې سیمو او لارو لپاره د چټک انټرنېټ او اطلاعاتو رسونې په موخه کارول کېږي .د نوري فایبر په اړه نور معلومات دلته ولولئ https://vestanet.ir/what-is-fiber-/

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې او خنډونه[27]

د ځانګړي هاسټنګ نه درلودل: افغانستان تر اوسه نه توانیدلی دی چې خپل هاسټنګ[28] سرور ولري. د بریښنایي حکومتولۍ یوډېره اړین وسیله هاسټنګ بلل کیږي، ځکه ټول معلومات چې په بریښنایي حکومتولۍ کې ښکته او پورته کیږي په هاسټنګ سرور کې ثبت او ذخیره کیږي. په اوس مهال کې ژوندی مثال یې د ویبسایټونو او انترنیټي اپلیکېشونونو دی چې د هیواد په دننه کې رغیږي او د نورور هیوادونو لکه پاکستان، هند، ترکیه، جرمني، امریکا او داسې نورو هیوادونو په سرورونه کې ذخیره کیږي .

د پوهاوي نه شتون: په افغانستان کې د بریښنایي حکومتولۍ په برخه کې یوه ستره ستونزه په دې اړه د خلکو نه پوهاوی دی .سره له دې چې د افغانستان میلیونونه وګړي مبایل او انټرنیټ ته لاس رسی لري؛ خو په دې برخه کې د پوهاوي نه شتون هغه څه ګڼلی شو، چې د برښنایي حکومتولۍ سیستم یې اغېزمن کړی دی. ځکه انټرنیټ فعالول یا خلکو ته موبایل یا سیم کارت ته لاسرسی د بریښنایي حکومتولۍ په معنا نه دي، بلکې دا یوازې د خلکو په خپل منځ کې د اړیکو وسیله کیدای شي .

موږ لا هم داسې خلک، حتی لوستي ځوانان لرو چې ځیرک مبایل لري او انټرنټ هم کاروي؛ خو نه شي کولای له همدې وسیله دندې د درخواست کولو، یا بل کوم لپاره ترې کار واخلي.

د انټرنټ کمزورتیا او د بیو لوړوالی: سره له دې چې افغان حکومت وایي نوري فایبر کېبل یې ډیری ولایتونو ته وصل کړی دی؛ خو دلته لا هم د انټرنیټ کمزورتیا او د بیو لوړوالی یې یوه لویه ستونزه ده. زموږ په ګاونډي هېواد پاکستان کې د ټیټ سرعت انټرنیټ ۱ ام بي دی او لوړ یې ۱۲۰ ام بي، په افغانستان کې لوړ انټرنیټ ۱ ام بي دی او قیمت یې د میاشتې ۲۰۰۰ افغانۍ کیږي.

د ډومین د قیمت لوړوالی: که څه هم د افغانستان په خپل نوم د ډومین درلودل یوه لاسته رواړنه ده؛ خو د بین المللی نرخونو په پرتله یې قیمت لوړ دی. د ډاټ اي ایف قیمت ۲۰ ډالره او ډاټ کام ډاټ ای ایف[29] قیمت ۱۰ ډالره دی په داسې حال کې چې د ډاټ کام[30]قیمت په نړیواله سطحه ۸۰ ډالره دی چې د خصوصي سکتور لپاره ګرانه تماميږي.

د دولتي مامورینو پوهاوی: د افغانستان په یو شمېر ادارو کې لا هم مامورین له کمپیوټر او انترنټ سره بلدتیا نه لري او خپلې چارې د قلم له لارې د قاغذ پر مخ ترسره کوي. په ځینې ادارو کې د بهرنیو موسسو او یا هم خپله دولت له لوري مامورینو ته کمپیوټر اخیستل شوي، خو له بده مرغه په کارونه یې نه پوهېږي او یو ځنګ ته یې ایښي وي[31].

له ۲۰۰۱م کال وروسته په افغانستان کې د نوي نظام په رامنځته کېدو سره د حکومتولۍ نوی بنسټ کېښودل شو او له تېرو ۱۸ کلونو راهیسې د حکومتولۍ د ښه کولو په برخه کې زیاتې هڅې شوې

[27] ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي.صص. ۶-۱۱.

[28] هاسټنګ هغه ځای دی چې حکومت، تجاران، او عام خلک خپل ویب سایټونه او د هغه ډیټا هلته ذخیره کړي .

[31] ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي. صص. ۶-۱۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي؛ خو جګړه او په افغانستان کې سیاسي بې ثباتي هغه دوه مهم فکتورونه دي، چې د په دغه هېواد کې یې د بنې حکومتولۍ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

د بنې حکومتولۍ په برخه کې افغانستان لا هم زیات کار او هلو ځلو ته اړتیا لري، تر څو خپلو خلکو ته په سمه توګه خدمات وړاندې کړي. په تېرو ۱۸ کلونو کې د برېښنایي حکومتولۍ په برخه کې د افغان دولت هڅې د پام وړ دي؛ خو دا یوازې د یوه اوږده مزل وهلو لپاره څو ګامه بللی شو. اړتیا ده چې دا ګامونه زیات او په سمه توګه واخیستل شي.

د برېښنایي حکومتولۍ په برخه کې تر ټولو مهم د افغانستان لپاره د له نوې ټکنالوژۍ سره د خلکو بلدتیا او د ځانګړي هاسټنګ سرور درلودل هغه دوه فکتوره دي، چې د برېښنایي حکومتولۍ لپاره لاره خلاصوي او اجازه ورکوي چې په دې برخه کې په سمه توګه کار وشي

(ضیاءالاسلام شیراني، قاصد څېړنیز مرکز، په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي، ۲۰۱۹، ص. ۶-۱۱).

مخابرات په افغانستان کې:

د لومړی ځل لپاره په افغانستان کې د افغان بی سیم مخابراتی شرکت د مخابراتی سیستم په اډانه کې د ګرځنده ټیلیفون خدمات د طالبانو د واکمنۍ پر مهال پیل کړل. دې شرکت د خپل کار په لومړیو کې وکړای شول چې د نړۍ تر ټولو ګران بیه ګرځنده ټلفون خدمت وړاندی کړی او په افغانستان کې د دې سکتور د واکمن په توګه یې خورا زښته پانګه تر لاسه کړه. د افغان بی سیم مخابراتی شرکت خپل سیم کارت څه د باندې ۴۰۰ ډالره پلورو. خو په ۲۰۰۶ زیږدیز کال کې د صنعت سکتور وروسته تر ټولو زیاته پانګه اچونه د مخابراتو په سکتور کې تر سره شوی وه.

تیر لمریز کال څه د باندې ۶۰۰ ملیونه ډالره د مخابراتو په برخې کې پانګه اچول شوی ده او دې سکټور په همدې کال نژدې ۵۰۰۰۰ کسانو ته د کار زمینه برابره کړی وه. همدا ډول د مخابراتو وزارت د څرګندولو له مخې دې وزارت په ۱۳۸۱ کال کې یو ملیون ډالر، په ۱۳۸۲ کال کې ۱۲ ملیون ډالره، په ۱۳۸۳ کال کې ۲۰ ملیونه ډالره، په ۱۳۸۴ کال کې ۶۷ ملیونه ډالره او د ۱۳۸۵ هجری لمریز کال تر پای پورې ۱۰۰ ملیونه ډالره عواید تر لاسه کړی دی. دا وخت په افغانستان کې د افغان بی سیم، روشن، اریبا، اتصالات، افغان تیلی کام، افغان تیلی کام، افغان پوشش، وصل تیلی کام او شاهین تیلی کام شرکتونه په مخابراتی ډګر کې په فعالیت بوخت دی. همدا ډول د مخابراتی خدمتونو د لا ښوالی او ارزانه کیدو په موخه د مخابراتو وزارت د لمریز فایبر پروژه پیل کړی ده. د دې پروژې د بشپړیدو سره، چې دری کاله وخت به ونیسی، د مخابراتی اړیکو کیفیت به پیاوړی شي او همدا ډول بیې به راټیټې شی[32].

دا وخت په افغانستان کې نژدې ۳ ملیونه وګړی د ګرځنده ټلفون خدماتو ته لاسرسی لری او نژدې نیم ملیون وګړی انټرنیټ کاروی. د مخابراتی خدمتونو وده لامل شوی ده چې نړیوال شرکتونه هم په افغانستان کې په دې برخه کې د پانګې اچونې لیوال شی. دا وخت افغان بی سیم، روشن، اریبا او اتصالات شرکتونه د ګرځنده تلفن خدمتونه وړاندی کوی، همدا ډول په دې وروستیو کې د افغان ټیلی کام دولتی شرکت ته هم اجازه ورکړل شوی ده، چې د ګرځنده تلفن د خدمت تر څنګ داسې سیم کارتونه وویشی، چې د انټرنیټ د خدمتونه عرضه کړی. د مخابراتو وزرات وایی، چې د هیواد ۳۴ ولایتی مرکزونه او

[32] ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي.صص. ۱۱-۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریباِ ۸۰ ولسوالۍ یې د ټیلیفون او اینټرنیت سره تړلی دی او تمه ښایی، چې ډیر ژر به د افغانستان ټولې څه د باندې ۳۰۰ ولسوالۍ د تلفیون او اینټرنیت سره ونښلوی.

که څه هم د دې ولسوالیو خلک شکایت لری چې د مخابراتو وزارت هرې ولسوالې ته شل لیکه ټیلیفونونه ورکړی دی، چې اکثره یې په دولتی ادارو کې کارول کیږی. سره د دې چې په افغانستان کې د مخابراتی سیستم وده د پامه غورځولې نشو، خو لا په دې برخه کې ځینې ستونزې تر سترګو کیږی چې د یوې خوا د خلکو پر اقتصاد ناوړه اغیزه کوی او له بلې خوا پر ملی اقتصاد:

الف: لوړه بیه

د دې ګرځنده ټلیفونو د اړیکې نیولو بیه ډیره لوړه ده، چې شاید په سیمې کې ساری ونلری. له یو مخابراتی شرکت څخه بل مخابراتی شرکت ته د هرې دقیقې بیه ۵ او څه باندې پنځه افغانۍ ده. د هرې دقیقې مکالمې اوچت قیمت لامل کیږی، چې د خلکو پر اقتصاد منفره اغیزه وکړی، نو ښایی چې د مخابراتو وزارت د هرې دقیقې د مکالمې بیه راټیټه کړی.

ب: د مالیې اخیستل

ځینې مخابراتی شرکتونه له خپلو مشتریانو څخه هر میاشت ۵۰ افغانۍ د مالیې په ډول اخلی. د ساری په توګه روشن څه د باندې نژدې یو ملیون مشتریان لری او هره میاشت یو ډالر د مالیې په توګه د خپلو مشتریانو څخه ګرځوی، چې په میاشت کې یو ملیون ډالرو ته رسیږی او په دې ډول د دولت مالیه د دې پر ځای چې په خپله ورکړی د خپلو مشتریانو د حساب څخه دولت ته سپاری.

ج: ټیټ کیفیت

که څه هم دا وخت د ګرځنده ټلفون څلورو شرکتونو په عملی ډول کار پیل کړی دی. خو د دې شرکتونو د اړیکو کیفیت ډیر ټیټ دی. د اتصالاتو پرته، چې دا مهال یې په رسمی توګه کار پیل کړی نه دی، دری نور مخابراتی شرکتونه د خبرو پر مهال غوڅیږی او د مشتریان د ستونزو سره مخامخ کوی. په ټولیزه توګه د دې مخابراتی شبکو اړیکې رڼې نه دی. د خلکو د ډیرو شکایتونو له امله د مخابراتو وزارت اړ شوی دی، چې د شکایتونو د اوریدو په موخه ځانګړی شمیره معرفی کړی ده.

د: انحصاری پانګه اچونه

د څلورو شته ګرځنده ټلفیونو څخه څلور واړه شرکتونه په بهرنۍ پانګې په کار پیل کړی دی. دا شرکتونه یا د څو توکمیزو شرکتونو پانګه او یا هم مستقیمه بهرنۍ پانګه ده. دا شرکتونه هغه پانګه چې د خلکو له جیبونو څخه راکاږی، بهرنیو بانکونو ته لیږدوی او په دې ډول هیواد د پانګې د کموالی سره مخامخ کوی. هغه څه چې دا شرکتونه د مالیې په نامه دولت ته ورکوی د دوی د عایداتو په برابر کې آن د شمیرلو وړ هم نه ګڼل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ددي څېړنې څخه موږ دي پایلې ته رسېږو چې برېښنايي حکومتولی د خدماتو پر اړايي باندي مثبتي آغيزي کړي دي او خدماتو په ترسره کولو کي يې آسانتيا رامنځته کړې ده. برېښنايي حکومتولی د خدماتو د اړايي په برخه کي په مختلفو برخو کي که اقتصادي وي، که تجارتي وي، که دولتي وي ، که شخصي وي، او که نوري برخي اسانتياوي رامنځته کړي دي. اوس خلک ماسيوا ددي چې په کتارونو کي انتظار وکړي او د نوبت ته تر ساعتونو او ورځو پوري کښيني، په ډيري چټکۍ سره او په ډير لنډ وخت کي خپلي چاري مخته وړلای شي.

همدارنګه د برېښنايي حکومتولی نور ابزار لکه برېښنايي تذکيري، پاسپورټ، برېښنايي بانکداري، برېښنايي راکړه ورکړه، برېښنايي استخدام، برېښنايي وظيفي، برېښنايي زده کړي او نور خدمات په دي برخه کي د يادولو وړ دي، چې خلکو ته يې د استفاده لاري اسانه کړي دي.

د برېښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيدونکي خدماتو آرايه کوونه په ډيره مؤثره ډول سره ده. ځکه کله چې موږ د بيروکراسۍ بحث کوو، نو د زياتو مصارفو او وخت ځايه کولو په اړه بحث کوو ، خو برېښنايي حکومتولي هغه څه دي چې خدمات په اسانه ډول او لږ مصرف سره په دير کم وخت کي خلکو ته رسيږي. ددي مقالي پر اساس دولتونو لپاره د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کول چې په ګټوره توګه سره دي، د خلکو او دولت ترمنځ يي واټن راکم کړی دي، خلک د دولت هر ډول معلوماتو ته چې شخصي حريم نه وي ، رسيدلای شي او ډير زر ځان ورڅخه خبرولای شي، چې دا د برېښنايي حکومتولی د خدماتو مهم اهميت دي. برېښنايي حکومتولي د ابزاو په وسيله د خدماتو آرايه ډيري آغيزي لري چې د هغو څخه د خدماتو آرايه کول په اسانه توګه، په شفاف ډول سره د خدماتو وړاندي کول، د وخت سپما رامنځته کول، د مصارفو سپما رامنځته کول، د حساب او کتاب شتون د خدماتو په هکله، د خدماتو موقفيت ترلاسه کوونکو ته، د کړنو د جذابيت شتون، د ښو پايلو ترلاسه کول او داسي نوري آغيزي د ياودني وړ دي چې برېښنايي حکومتولي يي د خدماتو پر آرايي باندي لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاظت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دولتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.

خلک اوس دي ته اړ نه دي چي د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چي د کارغذ پرانی یا بیروکراسی مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام اېښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیستمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنایي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

أ. **دولت ته:** دولت ته مي دا سپارښتنه ده چي په خپلو اداري او سیاسي چارو کي د بریښنایي حکومتولی څخه استفاده وکړې.

ب. **تولو ملکې ادرو ته:** دملکې ادارو څخه مې دا غوښتنه ده چې خلکو ته خپل خدمات د بریښنایې حکومتولی د ابزارو په واسطه ورسوي. تر څو خلک ورځځه په آسانی استفاده وکړې.

ج. **راتلوونکو محصلینو ته:** د راتلونکو محصلینو څخه مې دا غوښتنه ده چي د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څخه استفاده وکړې او په راتلونکې کې د (بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو بر مؤثریت باندي) موضوع وڅیړي. ترڅو دوی او نور محصلین د بریښنایي حکومتولی د خدماتو د وړاندي کولو د مؤثریت څخه خبر شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

1. ايګمين. جين. (۲۰۰۷). د خدماتو وړاندي کول. VGN نړيوال. ص. ۶-۹.
2. بکاس. مايکل. (۲۰۰۱). بريښنايي حکومتولي او پرمختګ کوونکي هيوادونه. ريسرچ رپورټ. ص. ۷-۹.
3. بنارډ. ايرن. بريښنايي حکومتولي او بريښنايي حکومت. (۲۰۱۴). ص. ۱۹-۲۲
4. بتنګر. سباش. (۲۰۱۴) . عامه خدماتو وړاندي کوونه. د آسيا پرمختيايي بانک. ص. ۵-۱۰.
5. پودير. شيوانګي. (۲۰۱۷). د بريښنايي حکومتولی ګټي. نړيوال د ساينسي ټيکنالوژی جورنال. ص. ۳-۴.
6. څرګند. نورعلي. (۱۳۹۸). د سيميزو حکومتونو اداره. عرفان کتاب پلورنځی. ص. ۵۱-۵۳.
7. روسي . ستنيا. (۲۰۱۵). د بريښنايي حکومتولی ګټي او تاوانونه. نړيوال د بازار موندني او ټيکنالوژی جورنال. ص. ۲۰-۲۸.
8. شوبا. ډاکټر ډي. د خدماتو پيژندنه. www.service.com. ص. ۹-۲، ۳۰.
9. شيراني. ضياءالاسلام. (۲۰۱۹). په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي. قاصد څيړنيز مرکز. ص. ۵-۱۲.
10. کنسيل. اروپا د وزيرانو کميټه. (۲۰۰۴). بريښنايي حکومتولي. د اروپا کنسيل. ص. ۱۰-۱۱.
11. کولاول. حافظ. (۰۲۰). عامه خدمات او د خدماتو وړاندي کول. ريسرچ ګيټ. ص. ۱-۲.
12. ګرونلنډ . ايک. (۲۰۰۴). د بريښنايي حکومتولی پيژندنه. ريسرچ ګيټ. ص. ۷-۲.
13. ناز. رافيه. (۲۰۰۹). بريښنايي حکومتولي د پرمختللي خدماتو د وړاندي کولو لپاره. ساينسي څيړني. ص. ۵-۸.
14. واسب. شاکر. (۲۰۱۹). په افغانستان کي د بريښنايي حکومتولی حالت. ريسرچ ګيټ. ص. ۲۰۶.
15. هوران. توماس. (۲۰۰۴). د حکومتداری د تاريخچي پيژندنه. د معلوماتي سيستم کميسيون. ص. ۱-۵.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library